

Detalj av Seljordkurven, ranke på kurvens ene side, med et kors i midten. NF.1915-1201.
Foto: Anne-Lise Reinsfelt, Norsk Folkemuseum.

KULTURHISTORISKE GJENSTANDER OG NATURVITENSKAPELIGE METODER

Radiologisk tidfesting av et utvalg tregjenstander fra Norsk Folkemuseums samlinger

Inger Lise Christie

Arbeider man med folkekunst, støter man stadig på problemer med å tidfeste tingene. Folkelig treskurd på bygdene lar seg ikke datere på grunnlag av vanlig kunsthistorisk stilanalyse fordi de urbane periodestilenes utvikling ikke ble fulgt i samme takt som i byenes laugs- håndverk. Nye impulser kunne komme senere, eller de ble ikke opptatt i en bygd som kanskje la mer vekt på sin egen tradisjon. Et spennende spørsmål i bygdekunstens historie generelt, og en overordnet problemstilling for en større undersøkelse jeg er i gang med, er om de middelalderske former, motiver og tekniske detaljer i 1600 og 1700-årenes treskurd kan skyldes kontinuitet, en overlevering fra middelalderen eller kanskje tidligere. Dreier det seg om en sammenhengende overlevering, eller er motivene tatt opp igjen etter et avbrudd, bevirket av pesten 1349-50, som en slags renaissance? Kunsthistorikeren Peter Anker, en av dem som har arbeidet mest med den norske folkekunsten, har diskutert disse problemene, og påpekt at det så å si ikke finnes daterte eller daterbare gjenstander i 1400- og 1500-årene. Han mener derfor at det trengs sikrere dateringsholdepunkter for å kunne opprette en holdbar kronologi for treskurden og ornamentikken i det området der det er bevart flest middelaldermotiver, særlig i Telemark og Setesdal.¹

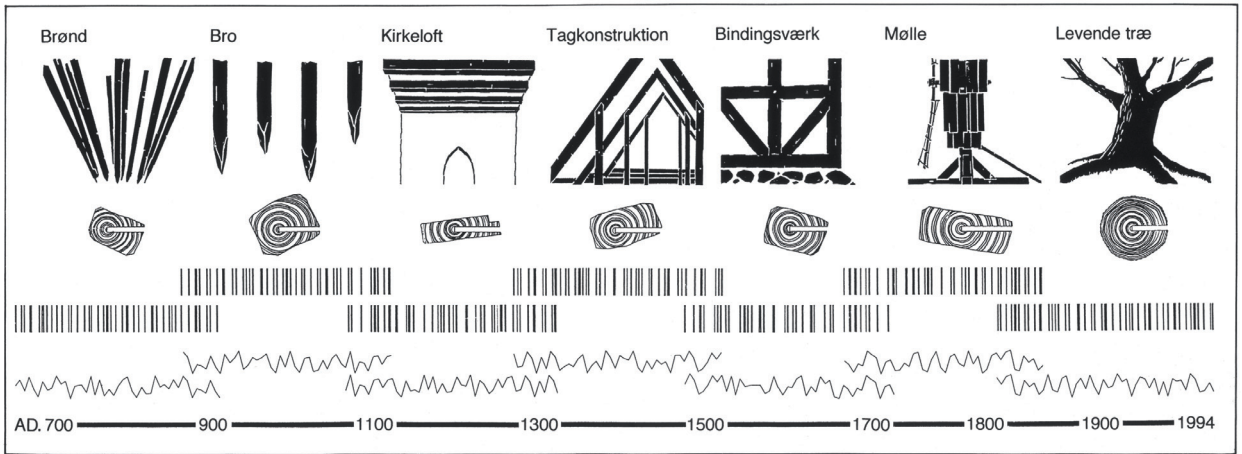
I den nevnte undersøkelsen arbeider jeg med treskurd fra Setesdal. Det dreier seg om utskårede ølboller, ølhøner, krutthorn og brugdebenger (benker med rygg). Karakteristisk for disse tingene er at de skårede motivene er alderdommelige og har trekk fra middelalderen, eller enda eldre. Ett formål

med undersøkelsen er å identifisere signaturene, oftest initialer, som skjærerne har skåret inn i bunnen av for eksempel en ølbolle. Flere skjærere er med stor sannsynlighet identifisert.² Krutthornene har som regel hele navn og gjerne årstall innskåret, og noen skjærere viser seg å ha skåret både i horn og tre. Mange av tingene har hverken navn eller initialer, men ved nøye sammenligninger med ting av identifiserte skjærere kan man kanskje gruppere ting som kan være skåret av den samme. De skjærerne som hittil er identifisert, har levd i slutten av 1600-årene og første halvdel av 1700-årene, noen få til like etter 1800.

Gjenstander med innskårede årstall som kan vurderes som opprinnelige gir en absolutt datering. De som ikke har originale årstall, er vanskeligere å sette inn i en riktig historisk sammenheng. Derfor er det behov for å kunne tidfeste

Detalj av innskårede initialer på ølbolle fra Setesdal, HOS EH (Egen Hand) og årstallet 1739. NF. 1906-0332. Foto: Anne-Lise Reinsfelt, Norsk Folkemuseum.

"Princip for opbygning af en dendrokronologisk grundkurve. Træprøver fra nutidige, levende træer, fra tømmer i gamle huse og kirker, og fra arkæologiske udgravninger indsamles. Årringskurverne for de enkelte prøver sammenpasses, og mønstrene sammenregnes til én lang kurve – en grundkurve. Tegning af Leif Hammelev og Niels Bonde." Etter original i Bonde 1994.

dem på et sikrere grunnlag. En mer presis datering kan også gi holdepunkter for å si noe om de skårede motivenes alder og mulige opprinnelse.

Det har manglet daterte gjenstander å sammenligne med. Flere sentrale gjenstander i Folkemuseets samlinger har vært gåtefulle. Ulike forskeres dateringsforslag har til dels vært sprikende og omdiskuterte, fordi det ikke har foreligget konkrete og objektive holdepunkter for tidfesting. Men det finnes naturvitenskapelige metoder som har åpnet nye og spennende muligheter for kulturhistoriske gjenstandsdateringer.

NYE METODER

Det er blitt utviklet flere naturvitenskapelige metoder som gjør det mulig å analysere og datere kulturhistorisk materiale mer nøyaktig. Dendrokronologisk metode, hvor man analyserer årringer i treet fra hustømmer til mindre gjenstander, er blitt forbedret blant annet ved at det er bygget opp mer omfattende referansekurver fra årringer i trær over hele Norge og i ulike soner av landet, tilbake til 700-årene. De naturvitenskapelige metoder gir absolutte dateringer til forskjell fra andre metoder som gir relative dateringer. I Norge er dette de eneste metoder for absolutte dateringer til langt tilbake i middelalderen.³

Tømmeret i Osebergskipets gravkammer er blitt årringsdatert til året 834, fellingsåret, og ble antagelig anvendt like etter (Bonde 1994:137f). En del tømmerbygninger er nydatert med spennende resultater.⁴ Arkitekt Arne Berg, tidligere førstekonservator ved Folkemuseet, som har deltatt i undersøkelsene, har utgitt et omfattende verk om profane middelalderske tømmerbygninger i Norge. I siste bindet som kom i 1998 publiserer han nye dendrokronologiske dateringer av 80 bygninger, hvor det tidligere har vært usikkerhet omkring tidfestingen (Thun 1998). Metoden var først på den tiden blitt så godt utviklet at resultatene kunne regnes for pålitelige. Der man har bevart det ytterste av stokken med barklaget, kan man finne det nøyaktige året et tre er blitt felt, og derfor kan metoden gi presise dateringer. Det viste seg at det var relativt god overensstemmelse mellom Bergs tidfesting på teknisk og bygningshistorisk grunnlag og dendrodateringene (Berg 1998). Etter den tid er både kirker og profanbygg nydatert ved denne metoden, og fra 1999 er det i Fortidsminneforeningens Årbok (FNFB) hvert år publisert resultater fra hele landet. Det er igangsatt en systematisk undersøkelse av kirker, men det arbeides også med profanbygninger (Christie H.m.fl. 1999).

Databehandling har økt mulighetene for å behandle analyseresultatene raskt.

Dendrokronologisk datering kan også utføres ved hjelp av foto. Fra Sverige beskriver Nordanskog hvordan man fotograferer utvalgte steder på bordene, for eksempel i en kirkedør fra ”radialsiden”, den siden som har vendt inn mot kjernen i treet. Stedene markeres med tape, som årringene markeres på, så eksponeres nærbilder med farvefilm. Bildene analyseres i laboratoriet gjennom mikroskop på samme måte som ved boreprøver (Nordanskog 2006: 167-172). Dendrokronologisk datering ved foto arbeides det også med i Norge.⁵ En annen metode er brukt for spadene som ble brukt ved plyndringen av Oseberghaugen. De er analysert og datert til mellom 953 og 970-årene ved årringsdatering kombinert med CT-skanning (computertomografi) uten inngrep i treverket.⁶

Analyse av radioaktivt kullstoff, radiokarbondatering eller 14C-analyser, har lenge vært i bruk innen arkeologi. Analyse av radioaktive stoffer er en metode som gir dateringer som er universelle og absolutte (Tauber og Voss 1956). Metoden er unik for aldersbestemmelse av organisk materiale, og kan ikke erstattes av andre metoder. Den første 14C-dateringen ble utført i 1948 av en amerikansk kjemiker som i 1960 fikk Nobelprisen for utviklingen av metoden. I Norge ble de første 14C-dateringene gjort under de arkeologiske undersøkelsene i forbindelse med vassdragsutbyggingen på 1950-1960-tallet. I Trondheim ble et laboratorium for slike dateringer etablert som et av de første i Europa og kom i regelmessig drift i 1956. Denne metoden krever relativt store mengder materiale, som må inneholde 1-2 gr. rent karbon (Gulliksen 2005).

En metode som egner seg bedre for mindre gjenstander, der man ikke kan ta ut større prøver, er utviklet og tatt i bruk i løpet av 1980-årene. Det er den

såkalte 14C-analyse med akselerator/massespektrometrisk metode, AMS, hvor det bare behøves minimale prøver for å utføre analysen, litt under 1 mg (Gulliksen 2005). Det er Laboratoriet for radiologisk datering i Trondheim som står for arbeidet i Norge, og de sender prøvene til AMS-behandling i Uppsala. Akseleratormetoden, AMS (Nockert & Possnert 2002:20ff) ble tilgjengelig ved universitetet i Uppsala i slutten av 1980-årene, og i løpet av 1990-årene ble analyser foretatt på en rekke tekstiler fra Sverige og Norge med oppsiktsvekkende resultater, idet flere viste seg å være langt eldre enn tidligere antatt. Vårt eget berømte Baldisholteppe, som tidligere ble antatt på stilanalytisk grunnlag å være laget i 1200-årene, ble datert så tidlig som til perioden 1040-1190.⁷ Med utgangspunkt i 14C-analysen blir resultatene sammenholdt med tre som er aldersbestemt både ved årringskurver og 14°C. Så utføres den matematiske beregning av dataene i et spesielt dataprogram som lager et diagram som viser hvordan den historiske alder for gjenstanden bestemmes ved kalibrering av 14C-dateringer (Nockert & Possnert 2002:33ff). Dateringene angis i to intervaller som tilsvarer 68,2 % sannsynlighet og 95,4 % sannsynlighet. Ved publisering av arkeologisk materiale er det vanlig å angi den dateringen som har 68,2 % sannsynlighet, og det blir gjort her.⁸ Men i viktige eller kontroversielle tilfeller kan man også se på 95,4 % sannsynligheten, som gir en sikrere datering.⁹ Likevel er ikke denne metoden så nøyaktig på året som dendrokronologisk metode i heldigste tilfelle kan være.

Jeg kjente til at enkeltgjenstander av tre hadde vært analysert med 14C AMS-metoden ved laboratoriet i Trondheim.¹⁰ Kunne metoden brukes til å datere noen av Folkemuseets tregjenstander, som det har vært problematisk å plassere historisk? Steinar Gulliksen ved Laboratoriet

for radiologisk datering var positiv. Metoden har tidligere hovedsakelig vært brukt på arkeologisk funnmateriale. Folkemuseets ledelse var interessert. Jeg valgte 14 utskårede gjenstander med middelaldermotiver fra Setesdal og Telemark som var vanskelige å tidfeste, og som til dels har vært omdiskutert.¹¹ Museets konserveringsavdeling tok de nødvendige prøver på betryggende måte etter konferanse med laboratoriet i Trondheim. Dateringsrapporten kom i oktober 2007, og inneholdt spennende og til dels uventede resultater. En første publisering av undersøkelsen skrev jeg til Folkemuseets "Museumsbulletinen" (Christie 2008:16-23). Dette forsket er et pilotprosjekt som i tillegg til betydning for min undersøkelse, kan få betydning for videre forskning i Folkemuseets samlinger og folkekunst generelt.

HVORFOR DATERING?

Vil vi sette tingene inn i deres historiske sammenheng, og lære noe om fortidens mennesker og deres livsform og kultur, må vi ha en tid å feste tingene til, en periode i det minste, men helst en mer konkret og avgrenset tidsangivelse. Samtidig må vi tenke sted, for hvert sted, enten det er et land eller en bygd, kan ha sitt eget preg i en og samme tidsperiode. Skal vi gå i dybden, er det derfor i mindre områder, i lokalsamfunnet, vi kan ha håp om å nærme oss den opprinnelige kontekst. Det er der vi har en mulighet for å etterspore betydningen av gjenstandenes form og funksjon, ikke bare den praktiske bruk, men deres iboende eller symbolske mening i det opprinnelige miljø, som er avgjørende for tolkning og forståelse. På den annen side vil flere lokale og regionale undersøkelser bidra til å gi en oversikt og vise de større linjer i utviklingen i folkekunsten.

For etnologien/folkelivsforskningen som historisk vitenskap har det vært tre hovedpunkter å relatere fenomener til:

Tid, rom og sosial kontekst. Tidfesting har derfor en sentral betydning i forskningen. I kunsthistorien har tidligere, i tillegg til datering, problemene med tilknytning til et verksted/skole eller en mester, attribuering, spilt en stor rolle. Innen folkekunst, som stort sett er fremstilt av anonyme bygdehåndverkere,¹² har dette ikke vært det store spørsmål. I folkelivsforskningen har interessen helst konsentrert seg om grupper, og ikke enkeltmennesker. I svensk folkekunsthistorisk forskning har det i senere tid lyktes å identifisere flere tidligere ukjente utøvere, og det er blitt mer akseptert å foreta slike møysommelige undersøkelser (Hellspong 1994:83). I Norge er en del dyktige bygdehåndverkere vel kjent, og deres arbeider undersøkt og publisert tidligere. Men når det gjelder de ennå ukjente, anonyme, er det fremdeles områder der det er mulig, ved en kombinasjon av gjenstander, initialer, lokal tilknytning og andre kilder å identifisere tilvirkeren, og kanskje få et bilde av det miljø hun/han tilhørte. Dette gjelder for eksempel min undersøkelse i Setesdal, og vil også være høyst relevant for noen grupper signerte tekstiler. Da er det en forutsetning å kunne datere gjenstandene (Bøe 1961, Christie 1981).

For bygningshistorien er korrekte dateringer sentralt, av mange årsaker, men særlig viktig på grunn av kulturminnelovens fredningsbestemmelser. Det gjaldt tidligere førreformatoriske bygninger, altså fra før 1537, men nå gjelder det at bygninger opp til 1650 automatisk er fredet. Da er de forbedrede metoder innen dendrokronologien av stor verdi (Berg 1998). Den velkjente middelalderse Raulandsstua på Folkemuseet har etter en runeinskrift vært tidfestet til før svartedauden, altså før 1350. Mer nøyaktig kunne den ikke dateres, før en omfattende reparasjon i 2003 ga anledning til å ta prøver av stokkene der man før ikke hadde kommet til. Den dendrokronologiske dateringen viser at stua sto ferdig

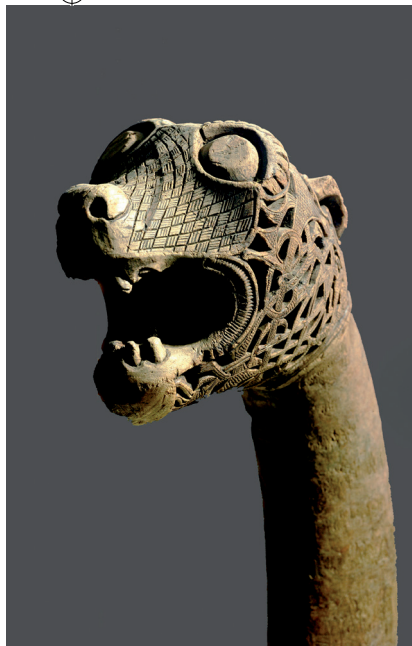
sommeren 1238, etter en byggeperiode på ca. 8 år, ettersom tømmeret er felt i perioden fra 1230-31 til 1237-38. Tømmeret er altså felt, om vinteren, i løpet av hele byggeperioden. Dateringen gir et interessant innblikk i hvordan en byggeprosess kunne forløpe. Vanligvis har tømmer vært felt om vinteren, og byggingen startet sommeren etter for at tømmeret ikke skulle forringes, som det lett blir ved lagring (Thun og Stornes 2007).

DATERINGSPROBLEMER I "GJENSTANDSFAGENE"

Tradisjonelt har arkeologi, kunsthistorie og etnologi blitt kalt gjenstandsfagene, fordi artefakter av ulik art, bevarte menneskeskapte materielle levninger fra både under og over jorden, har utgjort et grunnleggende kildemateriale for disiplinene. Problemet med datering er ulik for de forskjellige materialgrupper, fra datumsformler på dokumenter til bygninger av sten, tre, skip, mynter og mindre gjenstander, og kunstverk av alle slag.¹³ Spørsmålet om datering fører videre til spørsmål om fenomeners eller motivers varighet over tid, og derfra videre inn i diskusjonen om tradisjon og kontinuitet.

Jeg skal ikke her gå inn på hvert fags ulike metoder, men se på de metoder som på forskjellige måter ligger til grunn for, og har preget diskusjoner som særlig har beskjeftiget seg med folkelig bygningskunst og håndverkskunst på bygdene.

Felles for arkeologi, kunsthistorie og etnologi er arbeidet med gjenstander og ulike måter og stadier å analysere dem på: Beskrivelsen, den visuelle analysen, form- og funksjonsanalysen, teknikk-analysen og stilanalysen. Et eksempel på at analyse av motiv, stil og teknikk har gitt varig anerkjente resultater er Haakon Shetelig's arbeid med skurd-materialet fra Osebergfunnet. Hans identifikasjon av flere ulike mestere er allment akseptert, mens kronologi og

Detalj av dyrehodestolpe fra Osebergskipet, Shetelig's mester "Akademikeren". Foto: Kulturhistorisk Museum, Universitetet i Oslo, Ove Holst.

datering derimot har vært gjenstand for diskusjon (Shetelig 1920, Sjøvold 1968:sp.38-42, Fuglesang 1981:61-74). Den dendrokronologiske dateringen av tømmeret i skipets gravkammer til året 834 må vel følges av en revurdering av dateringen av de utskårede og andre gjenstander i skipet.

Innen etnologien har stilanalyse og estetisk analyse knapt vært et tema, og få har i senere år beskjeftiget seg med fenomenet "folkekunst". Jeg tok selv opp problemet med tolkningen av folkekunstabegrepet og fremsatte tanker om nye ord på begrepet i 1993, og etterlyste arbeid med begreper for estetisk analyse i faget (Christie 1993c). Estetikk som studiefelt i etnologi var emne for en prøveforelesning til magistergraden i 1997 (Lie 1997). Ragnar Pedersen utvikler problemet videre og foretar en bredere teoretisk drøfting av folkekunst- og estetikkbegrepet i etnologien (Pedersen 1999). Peter Anker gir en gjennomgang av folkekunstabegrepet, dets oppkomst, behandlingen av og synet på folkekunsten siden begrepet ble tatt i bruk, og forskningshistorien i Norge, med museenes utvikling med samlinger og publikasjoner (Anker 1999). Kunsthistorikere var de første folkekunsthistorikere, og stilanalytisk metode var deres viktigste redskap.

Stilanalyse har som tidligere nevnt sine begrensninger når det gjelder dateringer av folkelig, lokalt materiale. Begrepet stil er vanskelig å definere. Det kan ha mange betydninger og brukes på høyst ulike måter i forskningen (Sørensen 1996). I vår forbindelse er det periode-stilene eller ”motestilene” i urbant miljø og deres vekslende innflytelse på bygdekunsten det dreier seg om, og hvordan ulike trekk manifesterer seg i ulike regioner av landet. Robert Kloster la grunnen for en forskning som førte videre fra kunsthistorisk stilanalyse, ved at han bragte inn lokale forhold, økonomiske og produksjonsmessige aspekter, og la vekt på tradisjons- og impulsprosesser og på de historiske forhold. Han satte håndverksproduktene fra bygdene inn i deres kontekst, og nærmet seg ”etnologiske” tilnæringsmetoder.¹⁴

Uansett hvilke andre kilder som er tilgjengelige i gjenstandsforskningen, vil selve gjenstandsanalysen være grunnleggende i undersøkelsen. Den visuelle analysen må skjerpes og trenes. Kloster la avgjørende vekt på en inngående anvendelse av metoden, som særlig i de tilfelle der man ikke har andre kilder å supplere med, blir viktig for å legge grunnlag for en tolkning. Uansett andre kilder vil ingen kunne erstatte de observasjoner en nitid visuell undersøkelse kan frembringe. Han sier i sin innledning til undersøkelsen av Mariakirkens prekestol: ”... kjernepunktet i denne innledning, (er) nemlig en tillitserklæring til den visuelle analysen som et autonomt og uunnværlig ledd i gjenstandsforskningen.”¹⁵

En visuell analyse foregår på tre analytiske nivåer: 1. Det deskriptive eller pre-ikonografiske nivå, beskrivelsen av objektets form og innhold. 2. Identifikasjon og definisjon av motivet, eller det ikonografiske nivå: Tolkning av bildenes /motivenes konvensjonelle betydning, ofte relatert til kjente tekster. 3. Tolkning av verket i en omfattende kontekst, eller det ikonologiske nivå,

som er av disiplinoverskridende natur, en kontekstualisering som søker dets indre innhold eller symbolske verdier. Disse nivåene kan også forenklet kalles formalanalyse, innholdsanalyse og kontekstanalyse.¹⁶ Tolkningen er det siste punkt som må sammenfatte de foregående nivåer og gå videre i komparative analyser og ende med en konklusjon, eller en hypotese som for eksempel kan omfatte forslag til datering.

DATERINGENS VANSKELIGE KUNST

Det har gjennom årene vært mange interessante diskusjoner, og til dels stor uenighet, både om tidfestinger og metoder i gjenstandsfagene. Noen spørsmål gjelder på hvilket tidspunkt et fenomen har fått innpass på bygdene. Og når enkelte objekter er forsynt med årstall, har det vært diskutert om årstallet er autentisk eller sekundært. Det var ingen selvfølge å veve, skjære eller male årstall på bygdene tidligere. Tidsoppfatningen var en annen enn vår lineære: Tiden var en stadig gjentakelse, en årstidssyklus, en livssyklus gjentatt forutsigbart fra generasjon til generasjon. Tid ble heller knyttet til en hendelse enn til en tidsregning. Likevel er en del ting forsynt med årstall, av og til også med både dag og måned, som noen av gjenstandene i min undersøkelse fra Setesdal, men disse kan anses som unntagelser.

En rekke tekstiler har vært omdiskutert, en av de viktigste er den eldste bevarte revlen i billedvevteknikk (gobelin-/flamskvev-teknikk) fra Baldishol, med to bevarte av antagelig tolv månedsbilder. Flere forskere har diskutert en tidfesting, grundigst Hans Dedekam (Dedekam 1918) som anså det som laget i Norge i 1180-90, mens nyere dateringer har vært satt til 1200-årene. Teppet er nylig radiologisk AMS-datert til mellom 1040 til 1190, overraskende tidlig.¹⁷ Her har

AMS-metoden gitt grunnlag for en revurdering av norsk tekstilhistorie. Et annet billedvevet teppe som har innvevd "TORØ RASMUSDAATER 1613" har vært gjenstand for ulike diskusjoner både om opphavssted og om årstallet kan være autentisk. Teppets motiv er Herodes' gjestebud, og det er ett av 13 billedtepper med motiv fra Johanneslegenden som stammer fra bygder i Gudbrandsdalen. Mange forskere har diskutert datering og proveniens. Det er ikke enighet om det er en autentisk datering, eller om en kvinne i Lom eller Skjåk kan ha eid et slikt teppe så tidlig. Navneformen Torø er spesifikt knyttet til disse bygdene og finnes ikke ellers i landet, og dette taler for at teppets stedsbestemmelse må være riktig.¹⁸ Kanskje kunne en AMS-datering løse gåten hvis årstallet er originalt, for metoden gir de beste resultater før 1650.

Etnologen Hilmar Stigum og kunsthistorikeren Roar Hauglid hadde fra 1950-årene en langvarig diskusjon om datering av bygninger på grunnlag av

henholdsvis teknikk og laftetyper og stilanalytiske metoder. Diskusjonen omfattet flere laftede bygninger, blant annet datering av stuen på Søre Gjellerud i Flesberg i Numedal. Berg gir et godt resymé av diskusjonen i sin omtale av de såkalte "gråsonehus", bygninger som ikke sikkert kunne bestemmes til å være oppført før eller etter 1537 (Berg 1998:301-304).

Gjellerudstuen var fra gammelt av regnet som en middelalderstue. Alt i 1760 omtales den som en antikvit. To årstall har gjort sitt til dette. Årstallet 1300 forekommer innskåret både med arabiske tall og romertall, og året 1789 som har sammenheng med en ombygging. Årstallet 1300 er ikke opprinnelig, men ble regnet som en gjentakelse av et årstall som ved ombygging var gått tapt. Nicolaysen uttalte i 1870 at stuen kunne være fra 1300-årene, og Meyer mente stuen kunne være fra midten av 1300-årene. Stigum påviste at stuens laftehogg sannsynligvis hørte til 1600-årene, og flere andre kriterier gjorde

Billedteppet fra Baldishol kirke, Hedmark. I Nasjonalmuseet for kunst, arkitektur og design i Oslo. Radiologisk AMS-datert, kalibrert alder AD 1040-1190. Foto: Nasjonalmuseet for kunst, arkitektur og design i Oslo. Teigens fotoatelier.

også at han tvilte på en plassering i middelalderen.¹⁹ Hauglid gikk mot Stigums argumenter, og tok Meyers datering og Nicolaysens uttalelse fra 1870 som forsterkende underbygging av sin tidfesting til middelalderen (Hauglid 1952, 1956). Senere gikk han imot både laftekronologi og dendrokronologi som akseptable metoder (Hauglid 1957). Stigum tar opp datering av hus i Numedal, og en oppsummering av diskusjonen om Søre Gjellerud (Stigum 1959). Berg påpekte visse trekk som kunne høre til middelalderen, bl.a. stuens opprinnelige treromsplan, men anførte at man måtte holde seg til selve bygningen og at sikre observasjoner, som novhogget i de eldste stukkene, som mest sannsynlig var fra omkring 1600, måtte bli avgjørende. Selv om det ikke finnes noen sikker bakre grense for dette hogget, måtte stuen regnes som etterreformatorisk. De sprikende resultater av diskusjonene gjorde det naturlig å se hva naturvitenskapelige metoder kunne gi. Dendrokronologi ga en litt tidligere datering enn ventet. Stukkene var hugget vinteren 1562-63, og stuen var antagelig satt opp sommeren 1564 eller kort etter. Berg konkluderer: "Resultatet bør bygningshistorikarar akseptera, endå fellingsåret kanskje var litt tidlegare enn venta." For å få en kontroll på dendrodateringen ble også C-14 analyse foretatt, og selv om den ikke er like presis på året, falt dendrodateringen godt innenfor den perioden C-14-analysen ga (Berg 1998:304). Og C-14 analysen viser til fulle at stuen ikke har noe med 1300-årene å gjøre.

Stavkirkene har også vært gjenstand for diskusjoner om dateringer, til dels med store sprik (Hauglid 1973, 1977, 1994, Anker 1977, 1978, Hohler 1974, 1981, 1999). Her kan man kanskje forutse at dendrokronologien kan føre til sikrere holdepunkter.

Jeg har allerede ovenfor nevnt vanskelighetene med de gjenstandene

Anker kaller udaterte og udaterbare, som har alderdommelige og middelalderlige dekormotiver, og som særlig forekommer i Telemark og Setesdal. Mange av motivene forekommer også på bygninger, på portaler, beitskier, dører, på svalstolper og på utstikkende ender av tømmerstokker. Berg har gjengitt skurddetaljer på middelalderbygninger han behandler i sitt store verk, både i tegning og fotografi (Berg 1989-1998). Dette utgjør et godt sammenligningsmateriale, fordi vi her stort sett har tidfestinger til middelalderen.

Anker foretar en gjennomgripende drøfting av dateringsproblemene for tregjenstander og bygninger med dekor av middelaldertype i sin tidligere omtalte artikkel.²⁰ Utgangspunktet for sammenligninger med de "løse" gjenstandene tar Anker i daterbare bygninger fra 12- og 1300-tallet, både kirkelige og profane. På en rekke av disse bygningene finnes karveskurdbehandling av bladverket, skjematisk båndfletninger, ringkjeder, drage- og dyremotiver. Han konstaterer at en blanding av relieffskurd og nedskåret skurd delvis i karvesnitt allerede forekommer på 1300-tallet i profan bygningsdekor, og at disse trekkene som har vært regnet som senere, derfor ikke kan brukes til å sendatere en del av de mindre gjenstandene. Denne blandingen finnes også på møbler og mindre ting, som har så nær sammenheng med bygningsdekoren at man kan forsvare en datering (Anker 1985:16-18, 25-27). Anker behandler et stort materiale av mindre gjenstander og møbler. Flere av dem er tatt med i den radiologiske undersøkelsen, og jeg refererer til hans synspunkter under gjennomgangen nedenfor. For å opprette en sikrere kronologi mener han man må ta utgangspunkt i bygningskronologien. Siden dette ble skrevet er nettopp laftekronologien og årringsdateringene utviklet og forbedret. Den nye AMS-metoden kan forhåpentlig også bidra her.

Et eksempel på en slik radiologisk AMS-datering er en ølbolle som er i privat eie. Den er skåret med "Setesdalsmotivet".²¹ Ølbollen virker alderdommelig, er teljet av furu med grove spor av huljern innvendig. Rankemotivet har en særegen utforming, sammenlignet med senere daterte ølboller. I tillegg til den romanskpregede ranke med vifteblader er det på et parti skåret et tre med kløveraktige blader med gotisk preg. Bollen er utvendig malt i en olivengrågrønn farge, med skurd i rødlig og blågrønt, mens den innvendig, svært slitt, og langs utvendig munningsrand, er malt av "Tulipanmaleren", med hans umiskjennelige detaljer. Han var degn i Valle midt i 1700-årene, og het Henrik Henriksen (Christie [2001] u.å.). Bollen, som har ukjent proveniens, blir derved klart knyttet til Setesdal. Ølbollen har fått AMS-datering med kalibrert alder fra 1520 til 1650. Ser vi på dateringen med 95,4 % sannsynlighet viser denne 1510 -1600. Disse dateringene viser at motivet kan ha tradisjon tilbake til sen-middelalderen, til tiden før reformasjonen. Sannsynligvis har motivet sine røtter enda lenger tilbake. Motivet i denne utformningen var neppe nytt i 1510-20, men må ha funnet sin form over tid.

UNDERSØKELSEN AV FOLKEMUSEETS GJENSTANDER

Vi skal nå se nærmere på de 14 radiologisk AMS-daterte gjenstandene fra Folkemuseets samlinger, og begynner i rekkefølge med dem som etter analysene har fått den eldste tidfestingen. Det dreier seg om møbler som kistebord og benker, om forskjellige skrin/kistiller, en ullkurv og ulike drikkekar. Den dateringen jeg angir er tatt fra Laboratoriets dateringsrapport over kalibrert alder, med 68,2 % sannsynlighet. Den statistiske usikkerheten i dateringsrapporten ligger på +/-25 henholdsvis 30 år.²² Denne angivelsen avviker noe fra

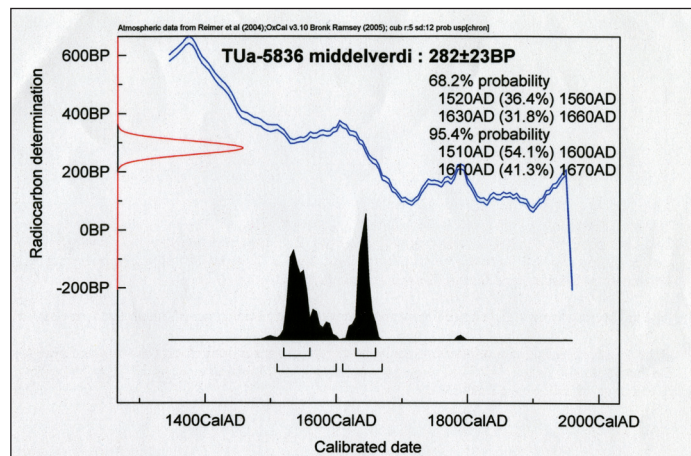

de kalibrerte dateringene som vises på de grafiske fremstillingene, som angir i tekst alternativer av kalibrert alder med 68.2 % og 95,4 % sannsynlighet. Jeg angir i parentes etter hver gjenstandsbeskrivelse 95,4 % sannsynligheten.

Ølbolle fra Setesdal, radiologisk AMS-analysert, kalibrert alder AD 1520-1650. (P.eie)
Foto:
Anne-Lise Reinsfelt,
Norsk Folkemuseum.

KISTILL/SKRIN (NF.1913-1024) FRA GÅRDEN SAGNESKAR I VALLE, SETESDAL, AUST-AGDER

Denne kistillen har fått den tidligste dateringen i undersøkelsen. Den er av furu, har svakt takformet lokk som på

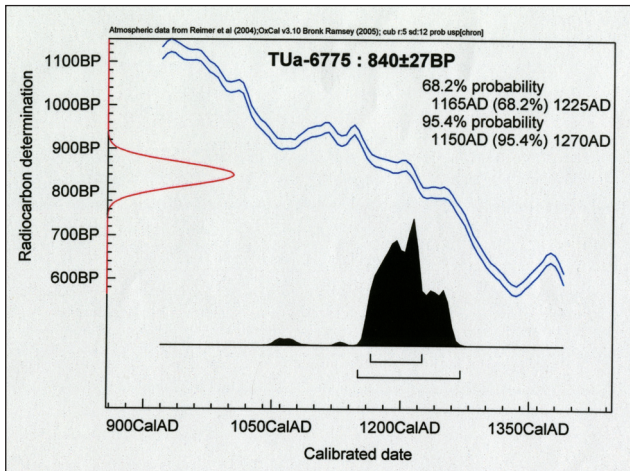
Grafisk fremstilling av kalibrert alder på den ovenfor omtalte ølbollen. Se note 22. Laboratorium for Radiologisk Datering, NTNU.

Baksiden av skrin/
kistill fra gården
Sagneskar, Valle,
Setesdal. NF.1913-
1024. Kalibrert alder:
AD 1200-1245.
Foto:
Anne-Lise Reinsfelt,
Norsk Folkemuseum.

undersiden er svakt rundet, likesom kortsidene overkant. Langsidene er teljet til slik at det nederst dannes en langsgående list, som bunnen hviler på, og sidene går i en loddrett fals i langsidene. Alt er samlet med treplugger. Kistillen er utskåret på alle sider og delvis også på lokket. Skurden er ganske grovt utført. På fronten er det en rad nesten hjerteformede palmett-lignende former, i det ene hjørnet et malteserkors i en sirkel, og i nederste hjørne til høyre et udyrhode med åpen kjeft. På baksiden kjemper en mann mot et fremstormende udyr med åpent gap og lang tunge og med halen bøyd

Grafisk fremstilt
kalibreringsresultat
for kistillen fra Sagneskar.
Laboratoriet for
Radiologisk Datering,
NTNU.

innover ryggen. På den ene kortsiden er en forsenket fembladstjerne i en liten sirkel, omgitt av ranker med nedskårde konturer på skråkravert bunn. På den andre er et likearmet kors, der armene ytterst deler seg og bøyes til hver side og samles så det dannes en rosett og med en bladform inn mot midten i enden av armene.²³ Samme motiv er skåret på den ene siden av lokket. Kistillen er tidligere antatt å være senmiddelalderisk, fra 1400-1500-årene (Anker 1959 kat.nr.154). Resultatet av kalibreringen etter AMS-metoden viser at trematerialet dateres til mellom 1200 og 1245, en ganske presis tidfesting, og til og med før Svartedauden! Før eller etter pesten i 1349-50 utgjør gjerne et viktig skille i vår middelalderkronologi (95,4 % sannsynlighet: 1150-1270).

ØLKANE (NF.1906-0278)

KALT "ØLGAAS", FRA TELEMAR

Kanen har en båtlignende form og er uthulet av løvtre, muligens bjerk. I hver ende har den en hank i form av et dragehode med åpen kjeft. Dragehodene er beslektet med middelalderse drager fra sene stavkirkeportaler (Anker 1985:31). Langs den ene siden er det skåret en ringkjede, gjennomtredd av et bånd, et motiv som er kjent fra forhistorisk tid, og anvendt både i

Ølkanne, "ølgaas",
fra Telemark,
NF.1906-0278.
Kalibrert alder: AD
1290-1380.
Foto: Anne-Lise
Reinsfelt,
Norsk Folkemuseum.

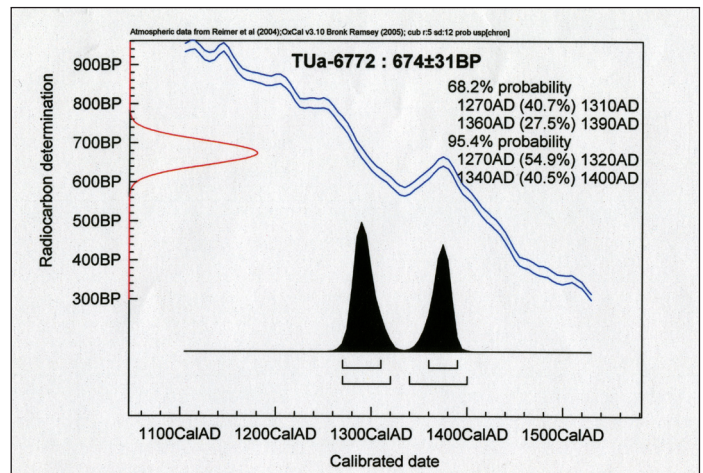
middelalderen og i den sene middelaldertradisjon. På motsatt side er to parallelle ringkjeder uten bånd, sammenflettet. Ringer og bånd har to og tre følgekanturer. På undersiden er det ranker med romberad langs midten og runde bladformer. Kanen er sprukket på langs fra den ene halsen, og på tvers av den ene siden. Den er pent reparert med pånaglede kobberplater om halsen og på siden. Dette er antagelig gjort ganske tidlig, og er senere malt i delvis rødlig og blå toner som også dekker kobberet. Kanen har alltid vært ansett som middelalderisk (Anker 1982, 1985). Nå har vi fått et objektivt holdepunkt ved AMS-dateringen, den kan være laget mellom 1290 og 1380 (95,4 % sannsynlighet: 1270-1320).

**KISTEBORD (NF.1955-0611)
FRA GÅRDEN HEGGTVEIT
I BRUNKEBERG, KVITeseid I TELEMARk**

Bordet er et kistebord, det vil si at det har en dyp sarg på begge langsider, lukkede kortsider og en bunn, som en kiste. Kortsidene dannes av en bred planke, som samtidig danner bordets "ben". En liten, buet dør midt på forsiden fører inn til oppbevaringsrommet, antagelig til mat eller kjøreler. Hele forsiden er skåret med bladranker i lavt relieff, og i hver ende

avsluttes den brede sargen i en fin bue opp til et utstikkende dragehode med flekkede tenner under bordplaten. Rankene springer ut fra dragenes nakke, og slynger seg fra hver side mot midten. Hele skurden er utpreget romansk i sin karakter, bladflikene er runde, og både stengler og blad har en langsløpende følgekantur. Bordets alder har vært meget omdiskutert. Johan Meyer undersøkte bordet da det sto på gården Heggtveit (Meyer 1920:8-9). Han viser tegninger og fotografier av bordet demontert. Han mener at tross bordets middelalderlige karakter "gjør en viss veikhet i linjeføringen

Grafisk fremstilt
kalibreringsresultat
for ølkanen fra
Telemark.
Laboratoriet for
Radiologisk Datering,
NTNU.

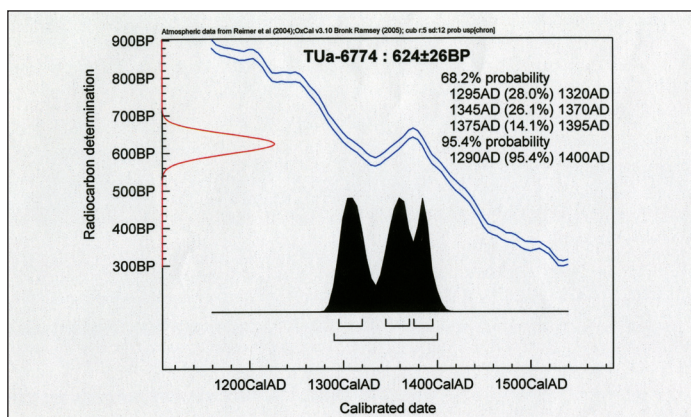
Kistebord fra gården Heggtveit i Brunkeberg, Kviteseid, Telemark, NF.1955-0611.
Kalibrert alder: AD 1305-1395. Foto: Norsk Folkemuseum.

Detalj av kistebordet fra Heggtveit.
Foto: Anne-Lise Reinsfelt, Norsk Folkemuseum.

det sandsynlig, at bordet først er blit til i tiden omkring 1500". Peter Anker mener Meyer daterer bordet svært tidlig, bordtypen tatt i betraktning, han sier at kombinasjonen bord og kiste er et senmiddelaldersk trekk, og skriver: "En forsøksvis datering til 1600-tallet må likevel bli helt skjønnsmessig."

(Anker 1985:23-24). Han anfører at de norske kistebordene reflekterer sengotiske former.²⁴ Harry Fett skriver at gotikken forandret bordets konstruksjon og ga det et fast understell, og at bordet også forenes med kisten.²⁵ Rikard Berge omtaler et lignende kistebord fra Torvetjønn med sarg utskåret med gotiserende palmettblad, og nevner at Meyer mener dette er yngre, ikke eldre enn 1500-tallet.²⁶ Hilmar Stigum nevner to kistebord, "bordkistor", fra et diplom fra 1413, så da må bordtypen ha vært kjent i Norge før dette. Han nevner også Heggtveitbordet, at platen ikke er opprinnelig, og mener at rankeornamentikken daterer bordet til 1400-årene (Stigum 1977). Av disse forskerne er det Stigum som er nærmest den kalibrerte radiologiske AMS-dateringen: Mellom 1305 og 1395 (95,4 % sannsynlighet: 1290-1400).

LJÅSKRIN (NFL.20357) ANGIVELIG FRA SETESDAL, FRA LARS OSAS SAMLINGER I VALLE, SETESDAL

Folkemuseet har to skrin, eller ljåhus, som bonden oppbevarte nyskjerpede ljåblader i, når han skulle ut og slå høy. Ljåbladene var tidligere ikke stålsatt. De holdt seg derfor ikke skarpe lenge, så man måtte ha med seg flere for å kunne skifte før de måtte tilbake til essen for å hamres ut igjen, "tynsles". De fine skrinene til slike "tynsleljåer" stammer antagelig begge fra Setesdal, og er formet etter ljåbladene, i en langstrakt L-form.

Grafisk fremstilt kalibreringsresultat for kistebordet fra Heggtveit. Laboratoriet for Radiologisk Datering, NTNU.

Skrinet fra Osas samlinger er laget og uthulet av et helt stykke tre, oppgitt som bjerk i museets katalog, men som furu i dateringsrapporten. Et lokk, som har dannet undersiden av skrinet, er ikke bevart. Alle sider av skrinet er særlig fint utskåret i lavt relieff. Ormeaktige drager med små vinger slynger seg langs hver side, med hodet opp på den forhøyde delen. Orme-slyngene har utskårede følgekonturer.

LJÅSKRIN (NF.1897-0896) FRA GÅRDEN DALE, VALLE, SETESDAL, AUST-AGDER

Dette ljåskrinet/ ljåhuset er laget av et rundt naturvokst emne, antagelig bjerk. Det er enklere utført og grovere i skurden. Oversiden av den langstrakte L-formen danner lokket som er skåret av samme emne, og svinger om en tretapp på enden av den rette delen. Dette lokket har en nedskåret ringkjede hvor kjedeleddene griper

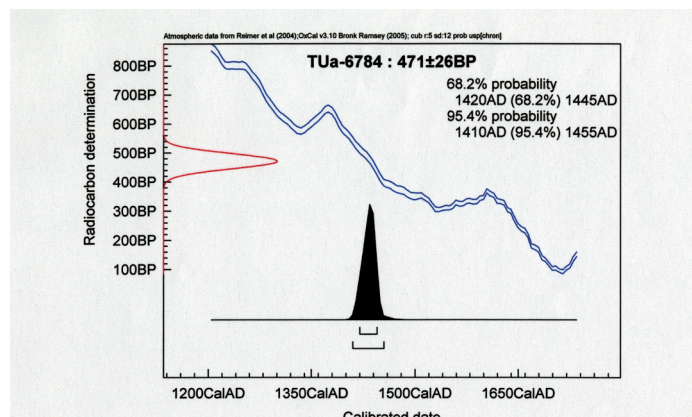
Ljåskrin/ljåhus angivelig fra Valle, Setesdal, NFL.20357. Kalibrert alder: AD 1315-1405. Foto: Bjørg Disington, Norsk Folkemuseum.

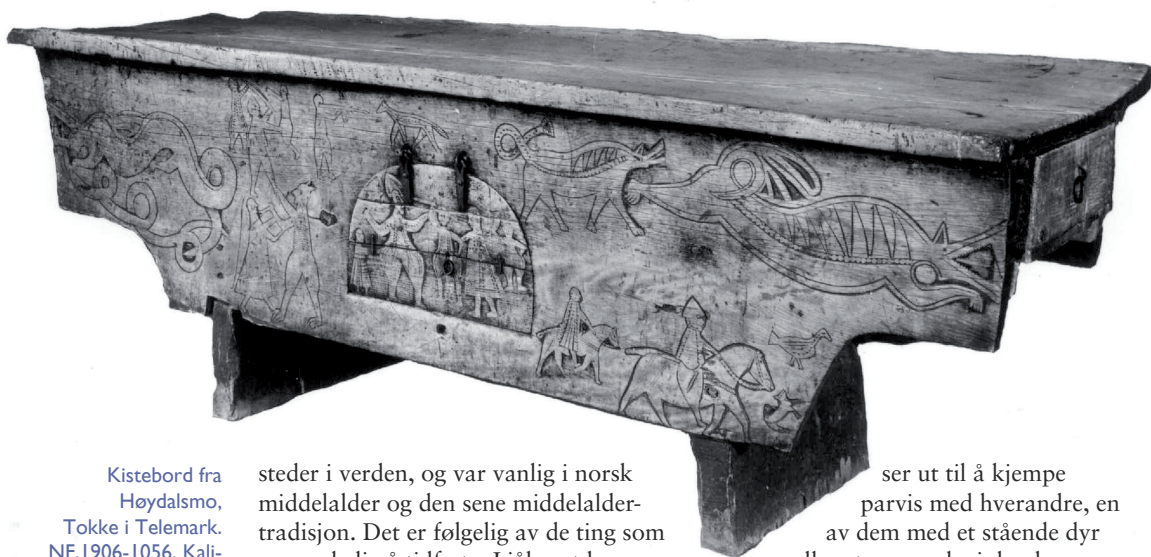
På oversiden løper to firbente dyr med åpen kjeff og haler som slynger seg over ryggen og ender i romanske bladflikker. Den smale enden av skrinet er formet som et dragehode med huggtenner i gapet, og dragen skulle vokte bondens verdifulle ljåblad. Skrinet har to jernkramper hvor det antagelig har vært festet en rem, slik at bonden kunne bære det skrått over bringen eller bak på ryggen. Lars Osa malte mange bilder fra Setesdal, og skrinet som stammer fra hans samlinger i Valle, er oppgitt å være fra Setesdal. Det er blant de vanskelig daterbare gjenstandene med umiskjennelige middelaldertrekk, som likevel på grunn av detaljer ikke har vært entydige å datere (Anker 1985:30-31, 1975b:66-67). Den kalibrerte AMS-dateringen er 1315 til 1405 (95,4 % sannsynlighet: 1290-1410).

inn i hverandre uten gjennomløpende bånd. Fordypningene i skurden er farvet sort, muligens av kull, for å fremheve motivet. Undersiden har samme motiv, som delvis er avslitt, og motivet er også skåret på utsiden. Dette er et meget gammelt motiv, kjent fra vikingtid. Det er kjent meget tidligere fra andre

Ljåskrin/ljåhus fra gården Dale i Valle, Setesdal. NF.1897-0896. Kalibrert alder: AD 1430-1445. Foto: Anne-Lise Reinsfelt, Norsk Folkemuseum.

Grafik fremstilt kalibreringsresultat for ljåskrinet fra Dale. Laboratoriet for Radiologisk Datering, NTNU.

Kistebord fra Høydalsmo, Tokke i Telemark. NF.1906-1056. Kalibrert alder: AD 1435-1455. Foto: Norsk Folkemuseum.

steder i verden, og var vanlig i norsk middelalder og den sene middelaldertradisjon. Det er følgelig av de ting som er vanskelig å tidfeste. Ljåhuset har ligget upåaktet i museets landbruksmagasin, men vises nå i utstillingen av folkekunst. Ved den radiologiske undersøkelsen har det fått en meget precis datering, kalibrert alder til mellom 1430 og 1445 (95,4 % sannsynlighet: 1410-1455).

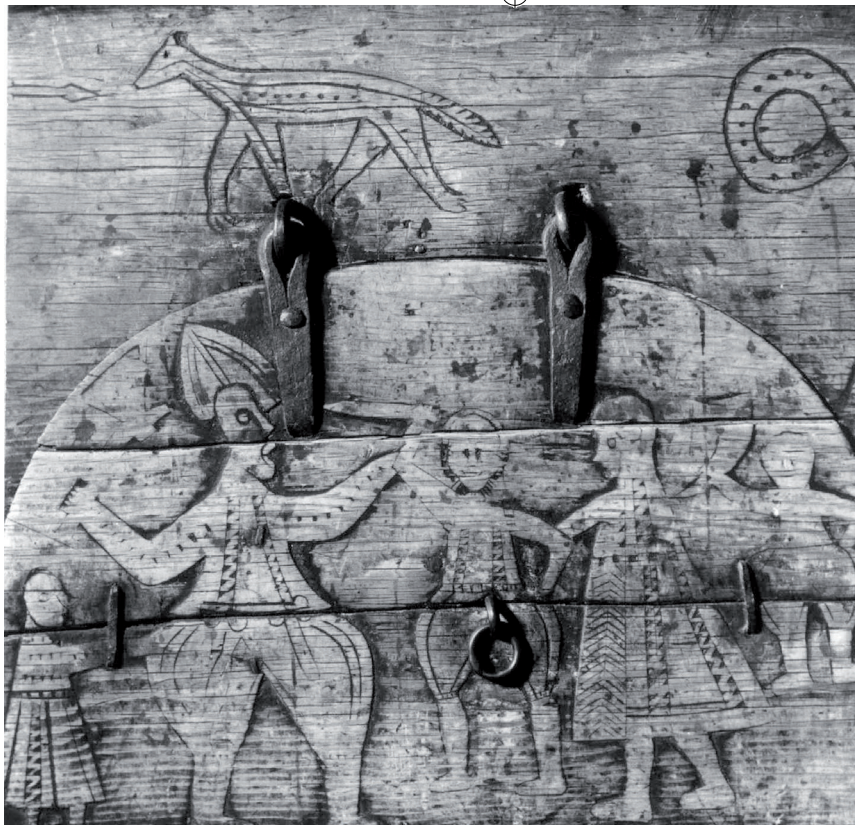
KISTEBORD (NF.1906-1056) FRA HØYDALSMO, TOKKE I TELEMARK

Bordet er laget i ett stykke av en svær furustamme, de dype sargene på langsiden går i ett med bordplaten, som er svakt nedbuet. Forsiden har en rundbuet dør inn til kistebordets rom for kjøreler eller andre ting. Fronten er dekorert med skårede motiver og har som kistebordet fra Heggveit, dekor på forsiden. Dette viser at denne siden har vendt ut mot rommet. Men det er uklart hvordan bordet har vært brukt, for platen har ikke noe utspring på baksiden, og bare et lite utspring på forsiden. Bakre sarg er uvanlig grovt tilkøst. Vanligvis satt man benket på innsiden av et bord ved måltid, men dette bordet må ha stått inntil vegg.

Motivene på dette bordet er strødd relativt uorganisert utover flaten: Springende villdyr, ormelignende drager, to ryttere og noen menneskefigurer, som

ser ut til å kjempe parvis med hverandre, en av dem med et stående dyr eller et menneske i dyreham.

En mann ser ut til å holde en armbrøst ferdig til skudd mot et møtende dyr, en rev? De løpende udyrene er skåret ned i flaten i dype snitt. De er beslektet med udyr på et par middelalderiske drikkehorn fra Mo i Telemark, som er datert til omkring 1300.²⁷ De andre menneskeskikkelsene og dyrene nedskåret likeså. Men på den rundbuede døren er fem menneskefigurer skåret i et flatt, lavt opphøyet relieff. På grunnlag av mannsdraktene, som tolkes som de vide "fellebuksene", som antagelig kom inn i mannsdrakten på bygdene i 1600-årene,²⁸ og som holdt seg særlig i Setesdal og Telemark som brudgomsdrakt, opp mot 1800, daterer Peter Anker bordet til første halvpart av 1700-årene.²⁹ Det er begrunnet særlig i figurene på den buede døren, der tre mannspersoner har posete bukser: En liten mann med sverd eller kniv truer en stor mann med et konisk hodeplagg og en øks i hånden, men blir holdt tilbake av en person med lang kjortel, som jeg tolker som en kvinne i en middelalderkjortel.³⁰ En annen liten mann står i bakgrunnen, og holder et drikkehorn, og helt til venstre står enda en person med lang kjortel, som jeg også mener må være en kvinne. Situasjonen er

Detalj av døren på kistebordet fra Høydalsmo. Foto: Istvan Racz.

ikke lett å tolke. Men vi kan fabulere litt. Kan det være en bryllupssituasjon hvor en forsmådd beiler prøver å bryte inn? Brudgommen i vide bukser, brudgomshatt og med sin brudgomsøks, og bruden i kjortel med fine border, brudekone i lignende kjortel til venstre og kjøgemesteren med drikkehornet bak? Er det kanskje brudeparet som rider av sted til høyre? Rytterne har samme plagg som de to hovedpersonene på døren, en hund løper med, og fuglen foran dem kunne kanskje være en fruktbarhetshøne?

Det er uenkelig et dilemma når middelalderske udyr og antatt 1600-talls bygdemote kolliderer på et bord som har fått kalibrert AMS-datering så presis som mellom 1435 og 1455! Det er ikke, så vidt jeg vet, eksempler på akkurat slike udyr som er så klart middelalderske, i 1600-årene eller senere. Det har hittil vært fremholdt at alle figurene er skåret på samme tid (Anker 1982, 1985). Men forskjellen i skjæremåte på sargen og døren kan kanskje tyde på at døren kan være

senere. Døren er av et annet materiale enn sargen, har antagelig vært i ett stykke, men er sprukket to ganger. Den nederste sprekken er kommet etter skjæringen, og holdes sammen med jernnagler. Den øverste sprekken må være enda senere. Her er satt inn trenagler, dømlinger, for å holde trestykkene sammen, og antagelig er det på baksiden samtidig felt inn en list vertikalt som forsterkning. Denne listen dekker delvis over en skåret mann med en hevet øks i hånden. Det kan derfor se ut som at materialet i døren har vært gjenbrukt, hvis ikke baksiden har vært brukt til å øve seg på. Døren kan være laget senere enn selve bordet, og de to rytterne til høyre på sargen kan være skåret samtidig med døren, for begge er kledd som menneskene på døren, og med en annen skjæremåte enn udyrene og de øvrige figurene.

Yngvar Nielsen viser bilde og beskriver bordet i det året det kom til Universitetets samlinger. Han daterer det til 1500-årene på grunnlag av dyrefigurene og ornamentikken, som

Ullkurv fra gården
Vefald i Seljord,
Telemark.
NF. 915-1201.
Kalibrert alder:
AD 1440-1470.
Foto:

Bjørg Disington,
Norsk Folkemuseum.

han mener tyder på en overgangstid. Det er bevart mange kistebord laget av en eneste stokk i Telemark, og Rikard Berge mener dette er den tidligste formen for bord, og at de må ha hatt en større utbredelse i Norge.³¹

Skal vi løse gåten, må det foretas en mer inngående teknisk granskning av skjæremåten, hvordan kniven er brukt på de ulike motivene. Det bør tas analyseprøver av døren, i tillegg til den analyseprøven som er tatt på innsiden av stokken bordet er laget av (95,4 % sannsynlighet:1290-1400).

ULLKURV (NF.1915-1201) FRA GÅRDEN VEFALD, SELJORD I TELEMARK

Denne kurven, kjent som "Ullkurven fra Seljord", har lenge utgjort en dateringsgåte. Den er et av Folkemuseets fineste klenodier. Den kan i sin tid ha vært en gardkones kostelige eie, den ble brukt til den kjemmede ullen før spinning og sto i årestuen, der spinningen og annet tekstilarbeide foregikk. Kurven er et høytstående arbeid, presist og nydelig skåret i lavt, flatt såkalt to-plansrelieff, i tett, hard bjerk som

innbyr til fine detaljer, nesten som i horn- og benarbeider.

Kurven er utført i stolpekonstruksjon, med fire hjørnestolper som er forbundet med horisontale bord oppe og nede, og i denne rammen er det felt inn vertikale bord som utfyller sidene. Det er samme prinsippkonstruksjon som i stavkirkene. I middelalderen ble den anvendt både til stoler og kister og i flere ullkurver langt opp i tiden og i de mindre "skjelaup" som kjennes fra en del bygder i senere tid. Stolpene ender i dragehoder vendt inn over hjørnene, bare to er helt bevart. Hele kurvens yterside er dekket av et mylder av middelaldermotiver, drager, griffer, ormer, ranker og ringkjeder. De horisontale bordene har friser av ranker, ringkjeder eller løpende dyr,³² og sidene er variert skåret, en med variasjoner av ringkjeder, en med slyngende ormer, en med dobbeltranke i fine slyng, og en med firfotede dyr med vinger, griffer, adskilt med ranker. På innsiden er det tydelige merker etter teljing med bile, spretteljing, for å glatte til bordene. En annen morsom ting å legge merke til er at på et av bordene har skjæreren laget noen prøver av snitt, en utprøving av redskapet for å lage noen av de mange små snitt, v-snitt og skulpesnitt, som preger hele kurvens utsider, langs konturer og i midten av rankene og i bunnen mange steder.

Selv så preget av middelalder som den er, har kurven vært gjenstand for sprikende dateringsforslag. 1600-årene er foreslått, til og med sent i århundret (Molaug 1943). Anker mener at dyrene kan være like sene som på kistebordet fra Høyaldsmo ovenfor (Anker 1982), og i den nevnte artikkelen finner han den vanskelig å innpasse i det kjente middelalderiske materialet, selv om teknikk og variasjonsbredde i motivene ikke passer inn i den sene perioden, den forblir en gåte (Anker 1985). Men i en av hans tidligere artikler fant jeg nylig i en note antydning til et annet synspunkt:

Kombinasjonen av så mange romanske og eldre motiver på ett stykke taler for at kurven må være laget på et tidspunkt da den romanske ornamentale tradisjon ennå var frisk og levende, for det siste taler også kurvens meget høye kvalitet. (...) Personlig vil jeg likevel tro at den neppe er senere enn 15. århundre.³³

Her er han jo, som vi ser nedenfor, på rett spor. Selv har jeg på grunn av detaljer som også forekommer på middelalderske drikkehorn og bygninger i nærliggende områder i Telemark vært så freidig å antyde 1300-årene med spørsmålsteget (Christie 1993b). Da er det morsomt å se at den kalibrerte AMS-dateringen gir nesten samtidighet med bordet fra Høydalsmo, fra 1440 til 1470, en svært presis datering, og fremdeles i middelalderen (95,4 % sannsynlighet: 1410-1500).

**BRUGDEBENK (NF.1919-0741)
FRA GÅRDEN SAGNESKAR I VALLE,
SETESDAL I AUST-AGDER.**

En brugdebek ("brugde" betyr rygg) hørte til i Setesdals årestuer av middelaldertype, og hadde sin plass ved åren. Denne stammer fra gården Sagneskar, og Adolph Tidemand har malt den i dens opprinnelige interiør i 1848 (Christie 1999, 2000). Benkeryggen har rike skjæringer i lavt relieff av slyngende bladranker med middelalderkarakter, som omgir tre sirkulære medaljonger med figurer. I den midtre står to menn vendt mot hverandre, muligens i tvekamp med dragne sverd i hendene. I høyre medaljong forfra er en rytter med høy krone og langt hår, et fremstikkende sverd i høyre hånd, en hevet krumssabel i venstre, og under hesten løper en hund. Venstre rytter har antagelig hjelm med lang fjærdusk, løftet sverd eller sabel over hodet og en hevet krumssabel i høyre hånd. Under hesten sees et menneskehode. Figurene er av de mange kjemper fra heldiktningen.³⁴

Også for denne benken har det vært delte meninger om dateringen. Dietrichson mener den er fra 1600-årene.³⁵ Landsverk har hevdet at benkene med medaljongskurd har hatt som forbilde medaljonger på en gruppe krutthorn som er datert omkring 1730, og benkene må altså derfor være laget etter det (Landsverk 1953:34). Men krutthornenes medaljonger er bladkranser og av en helt annen type. Jeg mener at benkene heller har hatt Hylestadportalen med Sigurdmyten i sirkulære medaljonger som utgangspunkt. Rankene smyer seg inn i sirkelene på samme måte som på

Brugdebek fra gården Sagneskar i Valle, Setesdal. NF.1919-0741. Kalibrert alder: AD 1515-1640. Foto: Norsk Folkemuseum.

Detalj av høyre medaljong på brugdebenken fra Sagneskar. Foto: Norsk Folkemuseum.

Ryggen av brugdebenk "gamlestogstol" fra gården Dale i Valle, Setesdal. NF.1917-0626. Kalibrert alder: AD 1515-1640. Foto: Norsk Folkemuseum.

portalen (Christie 1999:160f). Anker daterer benken til etter 1700 på grunn av figurenes drakter.³⁶ Jeg selv tolker draktene som en tidligere type,³⁷ og har ment at benken heller hører til 1600-årene. Den radiologiske AMS-dateringen setter den kalibrerte alder til årene mellom 1515 og 1640 (95,4 % sannsynlighet:1480-1650).

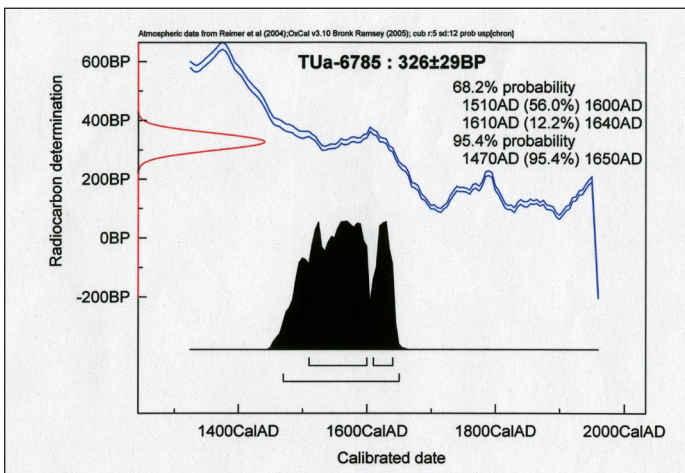
**BRUGDEBENKRYGG (NF.1917-0626)
"GAMLESTOGSTOL" FRA GÅRDEN DALE
I VALLE, SETESDAL I AUST-AGDER**

Dette er en enslig brugde, resten av benken mangler. Denne er, som benken fra Sagneskar, også en benk med medaljongmotiver, men her fyller sirklene mer av rygflaten, så det bare er plass til en gren med spissovale blader i de øverste

hjørnene, bare i venstre hjørnet forfra er det synlig, ellers er hele ryggen svært slitt, og motivene vanskelig å skjelne. Ryggkonturen er enda mer svinget enn på benken fra Sagneskar, og det brede, glatte båndet som følger konturen, har ikke spor av skurd, men midt på den midterste buen er det et sirkulært messingskilt med C5 sammenslynget, Christian 5.s monogram. Han regjerte fra 1670 til 1699. I medaljongene er samme figurer som på den foregående benken, i midten to stående, antagelig kjempende menn, i de ytre to ryttere, hestene er i sterk bevegelse, men det kan ikke skjernes detaljer. Vekster, eller kanskje slanger, smyger inn i sirklene i nederkant. Benkeryggen har fått samme radiologiske AMS-datering som den foregående: Mellom 1515 og 1640 (95,4 % sannsynlighet: 1470-1650).

**SKRIN, "KISTILL" (NF.1911-0610)
FRA GÅRDEN VIKEN, VALLE,
SETESDAL I AUST-AGDER**

Skrinet mangler lokk, som må ha vært flatt, men det har merker etter feste til hengsler på den ene langsiden. Kortsidene er satt sammen med langsiden med grove sinker, og er mer enn 1,5 cm tykke. Bunken er 1 cm tykk. Bunken går til utsiden av sidene, og er tappet opp i hver side med en tretapp. Alle sidene har motiver som er skåret ned i treet. Begge langsider har en seksbladet rosett i karveskurd, innskrevet i en

Grafisk fremstilt kalibreringsresultat for brugdebenken fra Dale. Laboratoriet for Radiologisk Datering, NTNU.

Detalj av den ene kortsiden av skrinet fra Viken, med reinsdyr. Foto: Anne-Lise Reinsfelt, Norsk Folkemuseum.

dobbelt sirkel, og med fire diagonalt utstikkende spydspisslignende livstre-motiver. Samme motiv i mer utarbeidet form har vært et vanlig motiv på kister i Setesdal, ofte skåret ned i en sortbeiset overflate (Anker 1975b:60-61). På sidene og langs overkanten er motivet innrammet av en siksakbord med forsenkede trekantsnitt. På kortsidene er figurmotiver. Den ene har en skåret rytter, antagelig med et sverd i en løftet arm. Både rytter og hest har "gloriestråler" over hode og manke. På den andre er det et reinsdyr med stort gevir, stråler fra begge sider av halsen og markert hjerte. Kistillen har vært antatt å være fra 1600-1700-årene.³⁸ Den radiologiske AMS-dateringen gir en kalibrert alder mellom 1520 og 1645, omtrent samme alder som brugdebenkene (95,4 % sannsynlighet:1490-1650).

Skrin , "kistill", fra gården Viken i Valle, Setesdal. NF.1911-0610. Kalibrert alder: AD 1515-1640. Foto: Anne-Lise Reinsfelt, Norsk Folkemuseum.

Øløse fra gården Kveste i Valle, Setesdal. NF.1911-0681.
Kalibrert alder: Yngre enn AD 1655. Foto: Anne-Lise Reinsfelt, Norsk Folkemuseum.

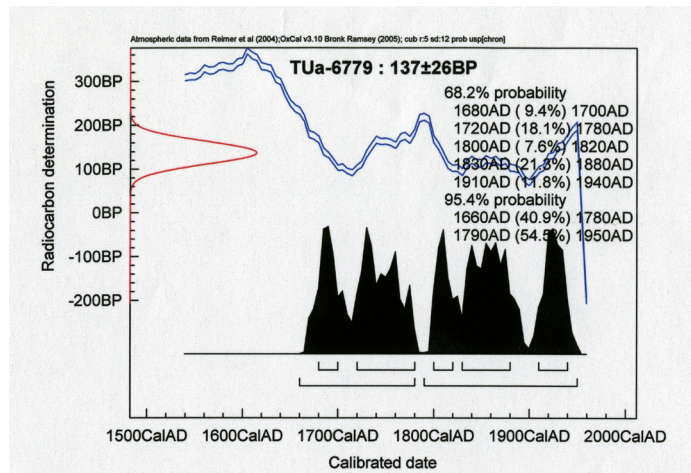
ØLØSE (NF.1911-0681)
FRA GÅRDEN KVESTE, VALLE,
SETESDAL I AUST-AGDER

Dette er en liten øllose av rottre, sannsynligvis bjerk, og antagelig brukt som "einskilskopp", et drikkekar som bare en person drakk av. Men det er en uvanlig form for denne typen drikkekar, og hanken er meget spesiell, bred og flat, utskåret med tre figurer i gjennombrutt skjæring: I midten en kvinne med krone, kanskje en brud, flankert av to menn i profil. De bærer hatter med liten pull og bred brem, har halvlengt hår og spisst skjegg, lange kjortler med vertikale border, og de legger begge sin ene hånd på kvinnens barm. Kvinnen har også lang kjortel med bladlignende mønster, kjortlene er middelalderplagg som var i bruk opp til etter 1700. Hva motivet henspiller på er vanskelig å si. Det inneholder en symbolikk som ikke umiddelbart er forståelig. Den radiologiske AMS-dateringen gir en kalibrert alder: Yngre enn 1655 (95,4 % sannsynlighet: 1630-1690).

ØLBOLLE (NF.1992-0588)
FRA GÅRDEN ÅMLI, VALLE,
SETESDAL I AUST-AGDER

Denne ølbollen er uthulet og skåret med det jeg kaller "Setesdalsmotivet", stiliserte ranker med utspring i romanske ranketyper, med vifteformede blader i karvesnitt. To grener buer seg nedover og inn mot en stilisert menneskefigur, og to buer seg opp fra ranken mot

Ølbolle fra gården Åmli i Valle, Setesdal. NF.1992-0588. Kalibrert alder: AD 1680-1935(!)
 Foto: Anne-Lise Reinsfelt, Norsk Folkemuseum.

Grafisk fremstilt kalibreringsresultat for ølbollen fra Åmli. Laboratoriet for Radiologisk Datering, NTNU.

Skrin fra gården
Brokke i Valle,
Setesdal.
NF.1897-0893. Kalibrert
alder:
Yngre enn AD 1695.
Foto:
Anne-Lise Reinsfelt,
Norsk Folkemuseum.

muningsranden, og mellom disse er ofte skåret IHS, som tolkes som et Kristusmonogram. Motivet er bare kjent fra Setesdal. Skurden er i flatt relieff, med karvesnitt og følgekonturer. Denne bollen har en siksakbord langs muningsranden ved overgangen til korpus, og en lav fotring med takket kontur. Bollen er malt med oker bunn, ranker i blått med røde blad og bokstaver. Jeg har antatt at den kunne være laget omkring 1700 eller litt før. Den har fått en datering med stort spillerom etter den kalibrerte AMS-dateringen: Mellom 1680 og 1935(!). Som nevnt ovenfor gir 14C-metoden vanskelig presise dateringer etter 1650 (95,4 % sannsynlighet: 1660-1780).

**SKRIN (NF.1897-0893)
FRA GÅRDEN BROKKE,
VALLE, SETESDAL I AUST-AGDER**

Skrinet mangler lokk, men ut fra kortsidene buede overkant må det ha vært rundet, eller iallfall rundet i underkant som skrinet fra Sagneskar. Skrinet er reparert, og bare to langsider og en kortside er originale, det meste av bunnen og en kortside er nye. Det har skåret dekor i meget lavt relieff. På

kortsiden er David og Goliat fremstilt, store Goliat med en svær hellebard, og lille David med sin slynge. Over David er et felt hvor det er risset "DAVID OG GOLAT 1614", med speilvendte D'er. På den ene langsiden vises en rytterkamp der de to motstilte rytterne har løftet hånd med sverd, og i den andre små skjold med fasong som firkløverblad. Draktene har korte, plisserte nederdeler, begge har uvanlige hodeplagg som ser ut som en mellomting mellom en krone og oppstående indianerfjær. Høyre rytter har langt skjegg. Mellom dem er risset: "OLGER DANSKE/ OG SOLDAN BRV/HER", med speilvendte D'er og N'er.

Den langsiden som oftest er avbildet har to figurfriser over hverandre adskilt av en horisontal romberad. Nederst er det figurer i en buerad, og over er det innrisset hvem de er, fra venstre: "SAMSON OG LØVEN", "JAKVB MED RAKEL", "MOSEH". Den øverste frisen har et uvanlig motiv, her er fremstilt en scene fra den tragiske folkevisen om Aksel og Valborg. Navnene er risset i høyre hjørne øverst. De to står på kirkegulvet og skal vies av erkebisp, da kommer fra venstre kongssønnen

Håkon med en munk som holder frem et dokument som viser at brudeparet er i for nær slekt og ikke kan vies. Håkon vil selv ha bruden og har laget en snedig felle.³⁹ Landsverk mener at dateringen 1612 ikke kan være opprinnelig og at skrinet må være laget senere, fordi skurden er påvirket av krutthornskurden, som først ble utviklet senere i 1600-årene. Midttun mener også at skrinets figurskurd og annen figurskurd på boller har hatt krutthornskurden som utgangspunkt.⁴⁰ Tallene i årstallet er heller ikke av den typen som ble brukt på den tiden. Nå kunne det tenkes at skrinets forbilder ikke var krutthornskurden, men at figurene går tilbake til felles, eldre forbilder, for eksempel folkebøkene (rytterne), og illustrerte bibelutgaver (David og Goliat). Ingen av motivene ser ut til å være influert av krutthornskurden, hverken utformingen eller draktene, men rytterne er de samme heltene som også finnes på krutthornene. Rytterdraktene er øyensynlig 1500-talls, og David og Goliat har knebukser og trange trøyer. Draktene i figurfrisen ser ut til å være langt senere enn 1612, Aksel og Håkon har antagelig ”kjol”, en lang åpen kofte

med vide skjøter og store lommer ned-erst, som har sin opprinnelse i europeisk motedrakt fra slutten av 1600-årene, og som ble vanlig i Norge omkring 1700. Den radiologiske AMS-dateringen gir en kalibrert alder: Yngre enn 1695. (95,4 % sannsynlighet: 1680-1740).

ØLBOLLE (NF.1897-0041) ANT. FRA GÅRDEN OSE, AUSTAD I BYGLAND, SETESDAL I AUST-AGDER

Den siste gjenstanden er en ølbolle også med utskåret ”Setesdalsmotiv”. Bollen har sekundært malt dekor, utvendig sinober bunn med blå ranker og munningsrand, og innvendig med innskrift fra 1834, med navn som knytter den til gården Ose, og jeg antar den er arvet gjennom noen generasjoner. Utførelsen er relativt enkel og har ikke med så mange detaljer som bollene fikk omkring 1730, derfor har jeg ansett den for tidligere enn dette. Den radiologiske AMS-dateringen gir kalibrert alder: yngre enn 1710 (95,4 % sannsynlighet:1690-1730).

Ølbolle fra gården Ose, Austad i Bygland, Setesdal. NF.1897-0041. Kalibrert alder: Yngre enn AD 1710. Foto: Anne-Lise Reinsfelt, Norsk Folkemuseum.

DISKUSJON OG VURDERING AV DE RADIOLOGISKE RESULTATER

Utgangspunktet for den radiologiske undersøkelsen var at mange gjenstander ikke lar seg sikkert tidfeste på grunnlag av stiltrekk, form og teknikk. Likevel må det diskuteres om den radiologiske AMS-dateringens kalibrerte aldersangivelse lar seg forene med den historiske kunnskap vi har om gjenstanden, og hvordan det kan stemme med de visuelle stilkritiske iakttagelser.

Et spørsmål er om dateringen av trematerialet kan være tidligere enn tidspunktet gjenstanden er laget, om for eksempel tingene er laget ved gjenbruk av gamle materialer.⁴¹ Flere spesialister på tremateriale og overleverte teknikker betviler at mindre gjenstander med skurd er laget av gamle materialer. De vil være for tørre og harde å skjære i. Særlig gjelder dette furu, for kvaen krystalliserer, mens det for bjerk er mindre forskjell på nytt og eldre materiale. Det beste tre å skjære i er relativt nyhugget, etter råhuggingen og en første tørking. Før industrialiseringen ble tømmeret normalt alltid forarbeidet og anvendt kort tid etter fellingen. Tre lar seg lettest bearbeide med håndverktøy når det er nyfelt.⁴² Det er derfor lite trolig at materialet har ligget lenge før tillagingen. Vi ser at tømmer til husbygging som regel ble tatt i bruk sommeren etter trefellingen på vinterstid, da lagring forringet tømmeret.⁴³ Vi vet ellers at det har vært en utstrakt grad av gjenbruk av tømmer i bygninger, ved reparasjoner, ombygginger, flytting av hus, bruk av nedrevne stavkirker og andre bygninger, og det er eksempler på at staver fra stavkirker har vært anvendt til åkerruller.⁴⁴

Alle treslag bør grovtilhugges i rå tilstand før tørking og endelig bruk, for å hindre sprekking. Vi ser ofte at svarvede (dreide) boller er blitt ovale, fordi de er svarvet før de er tørket. Hvis en gjenstand ikke har slått seg, kan det være et tegn på at treet er lagret riktig, ”godt

hova”, skriver Godal. Å kunne uthule ting i tre, krever stor påpasselighet, for at de ikke skal sprekke. Boller ble gjerne lagt i kornbyra for å tørke sakte nok.⁴⁵ Det meste materiale brukt i byggehåndverket er furu eller ulike løvtrær, særlig bjerk, ofte rotbjerk, men også alm og ask. Eik er sterk, men hardere å skjære i, den krymper meget, og er ikke så vanlig overalt. Bøker om treskjæring gir også gode anvisninger og kunnskap om ulike tresorters egenskaper, og om utvelgelse av materiale og behandling før skjæringen kan begynne.⁴⁶

For å kontrollere de radiologiske AMS-dateringene anbefales fotografisk dendrokronologisk datering på større gjenstander der det er mulig å se flater med nok årringer. Disse kan scannes og overføres til PC, og derfra analyseres ved spesielle dataprogrammer med årringskurver.⁴⁷ Dette kan være aktuelt for brugdebenkene og kistebordene. Ryggplanken på benken fra Sagneskar er trolig tatt nær kjernen av trestammen. Siden denne er sprukket like ved kjernen, etter skjæringen så vidt det kan bedømmes, kan det tyde på at det er skåret i relativt nyhugget trevirke. Ryggen har en ganske stor bøy fremover der sprekken er, noe som er forsøkt motvirket med innfelte lister på baksiden. Siden materialet er tatt langt inne i stammen, mente Godal at dette kan det bety mange års tidsforskjell mellom dette og materiale fra treet's ytre deler, hvis det er et svært gammelt tre. Dette kan belyses nærmere ved dendrokronologisk datering. Hvis vi ser på kalibreringsresultatet for benken, ikke på 68,2 %, men på 95,4 % sannsynlighet, får vi en bakre datering til 1480. Dette er tankevekkende, når vi ser at flere av de andre gjenstandene har fått en plassering i 1400-årene. Benkeryggen fra Dale har fått en 95,4 % sannsynlighet med bakre grense 1470.

Jeg finner liten grunn til å tvile på AMS-dateringene for de mindre gjenstandene, i og med at gamle materialer

ikke anses for å være egnet for gjenbruk til skurd og små ting. Teknikker, motiver og utførelse motsier ikke AMS-dateringene. De fleste av disse tingene er fra Setesdal. Motivene er middelalder-ske, og teknikkene er både relieffskurd og nedskåret med karveskurddetaljer som Anker har påvist går tilbake til 1300-årene. Motiver, drakter og andre detaljer er diskutert under gjennomgangen av hver gjenstand ovenfor. Teknisk kyndighet finner vi i flere nyanser, fra grov, enkel skjæring som på kistillen fra Sagneskar til den utsøkte, detaljrike utførelsen av Seljordkurven. Noen har vært mer enn håndverkere, de har vært håndverkskunstnere.

De to ølbollene som er med i analysen, har i bunn og grunn bekreftet mine antagelser om plassering i tid. Enda viktigere har det vært å få en sikrere tidfesting av brugdebene, fordi det nå viser seg at de må være skåret før de identifiserte skjærerne har vært i virksomhet.

De gjenstandene som er fra Telemark, ble valgt både for å få noen sikrere holdepunkter for noen av de vanskelig daterbare tingene generelt, men også fordi motivene går igjen i Setesdal, og forbindelsen til Telemark har vært tett. Noen ble også valgt fordi tidfestingen har vært så omdiskutert. Alle de valgte gjenstandene har direkte eller indirekte verdi for min pågående undersøkelse av skurden i Setesdal. For forskningen på folkekunst generelt har analysen gitt både nye holdepunkter, og nye impulser for fortsatte undersøkelser med naturvitenskapelige metoder.

Ti av de fjorten gjenstandene viser seg å kunne være fra før reformasjonen, og fire av disse kan være fra før svartedauden. De siste fire er fra omkring 1700.

Av de ti tingene fra Setesdal har seks fått sin tidligst mulige datering før reformasjonen, av dem er kistillen fra Sagneskar sikkert fra før svartedauden, og ljàskrinet fra Osas samlinger kanskje

også. Fire er fra slutten av 1600-årene til begynnelsen av 1700-årene. Det er særlig spennende at så mange av gjenstandene fra Setesdal har fått en så tidlig datering. Tidligere har man ikke regnet med at så gamle ting har vært bevart der. Av de fire tingene fra Telemark er to fra 12-1300-årene og to fra 1400-årene. Fra før var Telemark kjent for å ha flest bevarte gjenstander fra middelalderen.

Resultatene av denne undersøkelsen har flere aspekter. For det første har vi fått en påminnelse om at fortidens materielle uttryksformer var langt mer variert enn vi forestiller oss på grunnlag av det lille som er bevart, sett i forhold til alt vi må regne med er forsvunnet. Trekk og detaljer vi har antatt ikke forekom i en periode, viser seg likevel å ha eksistert i den tiden. Det er også viktig å ta med i beregningen at ikke alle gjenstander var like dyktig utført, i alle perioder har det vært dyktigere og mindre dyktige utøvere av knivens kunst.

Undersøkelsen har vist at motivanalyse og stilanalyse ikke er grunnlag nok for en tidfesting av gjenstander med form, teknikk og motiver fra middelalderen, som er laget i de særlig konservative og tradisjonsbevarende distriktene, Aust-Agder og Telemark. Nettopp i etnologi og kulturhistorie hvor det ofte er få sikre holdepunkter for datering av de fenomener vi er opptatt av, er det av stor betydning for historisk tolkning å ha objektive tidsbestemmelser å relatere hypoteser og teorier til. I mange sammenhenger bidrar det til å kunne plassere tingene i tid og miljø, og i den konteksten som er vesentlig for en tolkning og forståelse av tingenes mening for fortidens mennesker. Da spiller et par hundre år før eller senere en rolle.

Undersøkelsen har gitt dateringer fra de "tomme" århundrene, 1400- og 1500-årene. Det viser at stillstand i håndverksutøvelse og kunstnerisk

skapende virksomhet ikke kan ha vært så utbredt i perioden etter den store pesten, som man har forestilt seg. Kvalitetsarbeider som Seljordkurven, plassert midt i 1400-årene, motsier teorien om en dødperiode, og at så mange som ti av de fjorten undersøkte gjenstandene kan gå tilbake til før reformasjonen i 1537 gjør det samme. Dette tyder på at tradisjonen fra middelalderen kan ha vært sammenhengende, selv etter pesten i 1350, opp i 1600-1700-årene uten noe ”brudd”, selv om det generelt var en nedgangsperiode etter svartedauden.

På mange andre områder i vår håndverks- og husflidshistorie er det påvist at redskaper og teknikker har vært overlevert ubrutt fra forhistorisk tid og middelalder til vår tid. Det er det som med begrepet ”handlingsboren kunnskap” har vært overført fra generasjon til generasjon (Klepp 1980,1988,1995, Molander 1996, Godal 1997,2007). Det gjelder for eksempel båtbygging, (Christensen 1993,2007), byggeteknikker i tre, en rekke teknikker og redskap for å lage bruksgjenstander av tre, tekstilredskap, veveteknikker, båndveving, og drakt-skikk. Ikke bare i materiell kultur, men også i muntlig tradisjon, folketro, skikker og forestillinger finner vi kontinuitet i like lange tidsspenn. Sannsynligheten taler for at det også i treskurden har vært ubrutt overlevering. Resultatene av denne undersøkelsen peker i denne retning. Det er også mange eksempler på at tekniske detaljer og småmotiver fra middelalderen og

tidligere finnes igjen, blant annet i materialet fra Setesdal. Dette innebærer ikke at det ikke også har vært endringer.

Gjenstandene er i første rekke primærkilder til historisk kunnskap og forståelse, og museenes viktigste ansvar å bevare, analysere og utforske fra stadig nye synsvinkler. De undersøkte gjenstandene utgjør bare en liten del av de tingene i museets samlinger som det er vanskelig, nærmest umulig å tidfeste tilfredsstillende uten nye metoder. Resultatene frister til utvidete undersøkelser av Folkemuseets eldste materiale, og med den nye metoden for dendrokronologisk datering ved fotografering og dataanalyse, kunne det være mange gjenstandsgrupper som ville egne seg. Dette burde også være interessant for andre museer med beslektet materiale i sine samlinger. Det er å håpe at naturvitenskapelig funderte dateringer vil kunne virke oppklarende på flere problemstillinger knyttet til studiet av materiell kultur, folkekunst- og annen gjenstandsforskning, slik vi har sett etter de senere års nydateringer ved radiologisk AMS-metode av forhistoriske og middelalderse skandinaviske tekstiler (Nockert & Possnert 2002). Dette vil tydeligere øke kunnskapene om samlingene, og tingene kan plasseres i en riktigere tidssammenheng, som kan vise nye linjer i historien. ”Tomme” tidsrom kan fylles med noe av det de engang inneholdt. Ikke minst gir det nye muligheter for levende formidling av museumssamlingene og den betydning gjenstandene engang hadde for menneskenes liv i de ulike perioder.

NOTER

¹ Diskutert inngående i Peter Anker 1985 i ”Retardering eller renessanse?”

² Eksempler fra undersøkelsen i Christie 1996, 1998, 1999, 2000

³ Høeg 1944 har gitt en god historisk oversikt over dendrokronologisk dateringsmetode og grunnlaget for den, i måten trær vokser og variasjoner i forhold til årstider og regioner. Berg-Andersen 2005, s.75-76, metoder innen arkeologi som gir relative dateringer er bl.a. basert på typologi, stratigrafi og funnkombinasjoner. Bonde 1994 s.129 f gir også en instruktiv beskrivelse av årringsdatering og oppbygging av dendrokronologiske grunnkurver, særlig arbeidet med kurver for eiketre. Gir også eksempler på presise dateringer av arkeologiske funn, som har ført til en revidering av dansk historie.

⁴ Cato Guhnfeldt: Tømmertest avslører byggeåret. Aftenposten INNSIKT tirsdag 16. oktober 2007.

⁵ Thun 2009 har datert fire kornkister fra Trøndelag som begynnelse til et større prosjekt. Se også Myhr, K. m.fl. 2007.

⁶ Aftenposten søndag 25. juli 2010, Cato Guhnfeldt, og i NRK Museum 7. august 2010.

⁷ Tekstildateringen og metodene publisert i Nockert og Possnert 2002. Baldisholteppet er i Nasjonalmuseet, Kunstindustrimuseet i Oslo, inv.nr. OK-02862.

⁸ Perioden etter 1650 har hatt en temmelig konstant 14C-aktivitet, som dermed gjør det vanskelig eller umulig å 14C-datere nyere materiale nøyaktig. Nockert og Possnert 2002 s. 35-37.

⁹ Opplysning i telefonsamtale med Steinar Gulliksen 2. november 2007.

¹⁰ Jeg takker tidligere atelierleder ved Folkemuseet, professor Erling Skaug, for å ha gitt meg opplysninger om dette.

¹¹ Det er en kostbar og komplisert analysemetode, og jeg takker Laboratoriet for radiologisk datering og NTNU for å ha innvilget undersøkelse av alle de 14 gjenstandene, og Folkemuseet for den støtte de har gitt prosjektet.

¹² Jeg bruker her termen håndverker om en håndverksutøver på bygdene, hvor det ikke har vært samme krav til utdanning som for by- og laughåndverkere.

¹³ En informativ fremstilling gir artikkelen "Datering" i KLN III, 1958, sp. 1-27. Oversikt over metoder i arkeologi gir Berg-Andersen 2005, og nye synspunkter og metoder innen gjenstandsforskning i arkeologi gir Olausson og Vankilde 2000. For kunsthistoriske metoder kan nevnes Mørstad 1997. Jeg går ikke her inn på metoder for analyse og datering av malte gjenstander, her kan henvises til Jon Brønne: Kriterier for evaluering, klassifisering og attribuering av dekorativ malerkunst, s.67-76 i Folkekunst, red. A. Engen, By og bygd XXXVI, Norsk Folkemuseums årbok 1999, Oslo.

¹⁴ Eks. Kloster 1943, 1972a (1937), 1972b (1945)

¹⁵ Kloster 1980, s. 9-11. Mariakirkens prekestol har kun to årstall, 1676 for donatorene og 1677 som innvielsesår for prekestolen i kirken å holde seg til. Ingen dokumenter foreligger, alt avhenger av visuell analyse og sammenligninger. Se også Anker 1981, s. 299-301 om datering og stilanalyse.

¹⁶ Mørstad 2000 s.33, Nordanskog 2006, s.18 f. Nordanskog diskuterer bl.a. Panofskys analysenivåer, men introduserer et nytt ord for det siste analysenivå, ikonologi: "tredjenivåtolkning", som han finner mer nøytralt og bedre egnet der det ikke dreier seg om tolkning av bilder.

¹⁷ Radiologisk datering: Nockert & Possnert 2002, s.92. Tidligere forskere Dedekam 1918, s.11, Engelstad 1952, Geijer 1956, Hoffmann 1981. Billedvevteknikk er påvist i Osebergfunnet og i funnene fra Birka i Sverige, teknikken er kjent fra 400-tallet i Norden, men vevnadene er i mindre format. Christensen og Nockert 2006, Appendix.

¹⁸ Hoffmann 1958, s. 100-105, Kielland bd.II 1955 s. 42-48, Fischer 1965, s. 1-72, Garde 1949, s. 7, s. 4-5, Hauglid 1962, s. 1-46, Kloster 1960 og 1966, Sjøvold 1976.

¹⁹ Berg note 57, til s. 303, om Meyer, note 58, Stigum 1945

²⁰ Mange andre har også arbeidet med treskurd, som jeg har hatt nytte av både i min større undersøkelse og i denne presentasjonen: Magerøy 1983, Meyer 1920, Midttun 1921, Landsverk 1953, Gjærder 1952, 1978, Hohler 1974, 1981, 1999 bl.a.

²¹ Bollen er i privat eie, og ble radiologisk datert med AMS-metoden ved Laboratoriet for radiologisk datering i Trondheim i 2006. "Setesdalsmotivet" er behandlet av Dietrichson 1878, s. 82-84 og av Visted 1906, og av Anker i flere artikler, han betegner det "IHS"-motivet, fordi dette antatte Kristusmonogrammet forekommer på bollene. Men det finnes ikke på alle, derfor har jeg valgt en annen betegnelse, motivet kjennes bare fra Setesdal. Bollene med dette motivet har vært ansett som 1700-talls fordi tidligere dateringer ikke til da var kjent.

²² Nockert og Possnert 2002, s. 108 og s. 110. I løpet av utviklingsarbeidet for AMS-metoden i 1990-årene har den statistiske usikkerheten minsket, slik at den i 2002 var kommet ned fra +- 40 til +- 30 år for prøver yngre enn 5000 år. De grafiske fremstillingene viser: Kurvene som går fra øvre venstre hjørne ned mot høyre gjengir dendrokronologiske kalibreringsdata. Avstanden mellom kurvene angir usikkerheten. Den vertikale akse representerer den tekniske C-14 dateringen BP (Before Present=1950). Den horisontale akse representerer normal kalendrisk tidsskala med angivelse BC eller AD. Det sorte histogrammet angir den statistiske sannsynlighetsfordelingen på den kalendriske tidsskalaen, s. 34-35 sm.st.

²³ Motivet er så å si det samme som er skåret på enden av et dokumentskrin fra Attrå i Tinn, Telemark fra 12-1300-årene. Nordiska museet, inv.nr. 7504, s. 150 og 153, nr. 156 i Blindheim 1972

²⁴ Anker 1985, s. 41, note 15

²⁵ Fett 1906, s. 58-59, han viser kistebordet fra "Hjartdal", egentlig bordet fra Høydalsmo, fig. 162, og et mindre kistebord fra Telemark "af gotisk konstruktion", der kisten er et stykke under bordplaten, fig. 164.

²⁶ Berge 1975, bd. III, s. 105-106, Meyer bd. VI, s. 15

²⁷ Drikkehorn i Vest-Agder Fylkesmuseum inv. nr. 1103, ant. fra Mo i Telemark og drikkehorn, omgjort til krutthorn, i Nordiska museet inv. nr. 65903, fra gården Nedrebø, Mo i Telemark. Behandlet av Grieg 1959.

²⁸ Moten med de posete knebuksene oppsto i Europa i 1500-årene

²⁹ Anker 1982 og 1985, se de detaljerte beskrivelsene av skurdmotivene.

³⁰ En kvinne i lang kjortel forekommer på et krutthorn ant. fra Setesdal, datert 1731, i en samtidsscene.

³¹ Nielsen 1881, bilde s. 97, omtale s. 100-102. Berge bd. III, s. 104-105. Han nevner tre slike "heilhola" bord i Fylkesmuseet i Skien, et fra Hjørtedal BM 1911:59; fra Selstad i Åmotsdal 1916-17:73; fra Nystog på Nesland i Vinje 1918-19:109. Berge nevner også et bord av en stokk fra Børseskogn i Trøndelag, note 3.

³² De løpende dyrene langs to av bordene i overkanten er påfallende beslektet med en løpende dyrerekke på et fragment fra et arkeologisk funn fra Novgorod, fra 1000-tallet, antagelig influert av skandinavisk dyreornamentikk. Roesdahl 1992, kat. nr. 289.

³³ Anker 1961, note 39, s. 140

³⁴ Drøftet i Christie 1999 s. 163. Drakter fra 1500-årene med trange kofter med korte, vide nederdelers vises bl.a. hos Riitta Pykkänen 1956, *Renessanssin Puku Suomessa*, Helsinki. Eks. s. 39, s. 90, s. 135, s. 194, s. 207, s. 353, s. 365. Også i Cappelens Norges Historie bd. 5 og 6 flere bilder.

³⁵ Dietrichson 1878, s. 74. Gjerdi 1962 daterer den også til 1600-tallet, pl. I.

³⁶ Anker 1982, s. 330-331, og 1985, s.22. Han tolker draktene som den "kjøl", Ludvig 14s drakt fra slutten av 1600-årene, som ble mote i Norge, først i bymiljø, senere også på bygdene i 1700-årene, særlig i Gudbrandsdalen, hvor den ble kalt "gråvest".

³⁷ Christie 1999, s. 160-163. Se note 34 ovenfor.

³⁸ Anker 1959, s. 43 anfører at slike fremstillinger av dyr med "kraftstråler" og markering av hjertet, der man skal treffe dyret ved jakt, har sin opprinnelse i forhistorisk kunst og forbindes med jaktmagi og fruktbarhetsdyrking.

³⁹ Landsverk 1953, s. 37-38 går nærmere inn på historien og henviser til A.S.Vedels visebok: 200 Viser om Konger Kemper oc andre, s. 517.

⁴⁰ Landsverk 1953, s. 37, Midttun 1921, s. 258

⁴¹ Jeg takker for positive reaksjoner og konstruktive kommentarer fra Ruth Hamran og Hans-Emil Liden.

⁴² Her har mange bidratt: Jon Bojer Godal brev 5.12.2010, Arne Emil Christensen samtale 17.12.2010, konservator for tre Morgan Denlert (Christie 2008, s. 22, note 30), samt Bonde 1994, s. 137

⁴³ Se ovenfor om Raulandsstua, Thun og Stornes 2007. Flere eksempler nevnes i Berg 1989-1998.

⁴⁴ Berg 1959, Godal telefonsamtale 2. oktober 2010

⁴⁵ Godal, brev av 5. desember 2010

⁴⁶ Eks. Engeland 1994

⁴⁷ Jeg takker for gode råd fra Jon Bojer Godal og Arne Emil Christensen, og for hjelp til å se tingene med "nye øyne".

For dendrokronologisk datering med fotografering har jeg kontaktet Terje Thun ved NTNU.

En del av de omtalte gjenstandene kan sees i utstillingen av Folkekunst i Norsk Folkemuseum: De to ljåskrinene, ølkanen, ullkurven, kistebordet fra Heggtveit og det eldste skrinet/kistillen. Øløsen med figurer er utstilt i monteringen i Hallen ved inngangen til utstillingen.

LITTERATUR

Anker, Peter 1959. *Utstilling av folkekunst*. Utlånt fra Norsk Folkemuseum. Katalog. Riksgalleriet. Oslo

Anker, Peter 1961. Kornbyrer fra Trøndelag. I: *By og bygd XIV. Norsk Folkemuseums årbok 1960*. Oslo, s. 105-142.

Anker, Peter 1975a. *Folkekunst i Norge*. Ny utg. 1998. J.W.Cappelens Forlag. Oslo.

Anker, Peter 1975b. *Kister og skrin*. Oslo, C. Huitfeldt Forlag

Anker, Peter 1977. Om dateringsproblemet i stavkirkeforskningen. I: *Historisk Tidsskrift 1977:2*. Oslo, s. 103-142.

Anker, Peter 1978. Stavkirkenes datering. I: *Historisk Tidsskrift 1978:2*. Oslo, s. 216-218.

Anker, Peter 1981. Høymiddelalderens skulptur i stein og tre. I: *Norges Kunsthistorie bd.2, Høymiddelalder- og hansa-tid*. Gyldendal Norsk Forlag. Oslo, s.126-251.

Anker, Peter 1982. Folkekunsten. I: *Norges Kunsthistorie Bd.3, Nedgangstid og ny reisning*. Gyldendal Norsk Forlag. Oslo, s.317-428.

- Anker, Peter 1985. Retardering eller renessanse? Om draker og rabarbrablader i 16-1700-årenes folkelige kunsthåndverk. I: *Festskrift til Marta Hoffmann. By og Bygd XXX. Norsk Folkemuseums årbok 1983-84*. Oslo, s. 13-44.
- Anker, Peter 1999. I nasjonsbyggingens tjeneste. Forskning- fortolkning- formidling av norsk folkekunst. I: Engen, Arnfinn (red.). *Folkekunst. By og bygd XXXVI. Norsk Folkemuseums årbok 1999*. Oslo, s. 8-33
- Berg, Arne 1959. Kyrkjerestar på Rygnestad. I: *By og bygd XII. Norsk Folkemuseums årbok 1957-58*. Oslo, s. 77-98.
- Berg, Arne 1989-1998. *Norske tommerhus frå mellomalderen. Bd.I-VI. Norske minnesmerker*. Riksantikvaren, Oslo, Landbruksforlaget.
- Berg-Andresen, Sveinung 2005. Datering. I: Hedeager L. og E. Østmo (red.). *Arkeologisk leksikon*. Pax Forlag, Oslo, s.75-76.
- Berge, Rikard 1975. *Vinje og Rauland III*. Dreyer Aksjeselskap, Stavanger.
- Blindheim, Martin (red.) 1972. *Norge 876-1972. Middelalderkunst fra Norge i andre land*. Utstillingskatalog. Universitetets Oldsaksamling, Oslo.
- Bonde, Niels 1994. De norske vikingeskibsgaves alder. Et vellykket norsk-dansk forskningsprosjekt. I: *Nationalmuseets Arbejdsmark 1994*. Herning, s. 128-148.
- Bøe, Alf 1961. Tre billedtepper fra Bøverdalen. En identifikasjon. I: *Nordenfjeldske Kunstindustrimuseums Årbok 1959-60*. Trondheim, s. 50-87.
- Christensen, Arne Emil 1993. Trebåten. To tusen år gammel håndverkskunst. I: Brekke, Nils Georg (red.). *Kulturhistorisk Vegbok*. Bergen, s. 92-94.
- Christensen, Arne Emil 2007. Min båt er lastet med kunnskap. I: *Festskrift Jon Bojer Godal 70 år. Maihaugen årbok 2007*. Lillehammer, s. 113-117.
- Christensen, Arne Emil og Margaretha Nockert (red.) 2006. *Osebergfunnet Bd.IV. Tekstilene*. Oslo, utg. av Kulturhistorisk museum, Universitetet i Oslo.
- Christie, Inger Lise 1981. Dåpslinder fra Østerdalen. En gruppe "kristenband" med innvedde årstall, gårdnavn og initialer – kan dette fortelle noe om de tidligere eiere eller vevere? *By og bygd XXVIII*, Norsk Folkemuseums årbok 1979-80, s. 113-149.
- Christie, Inger Lise 1988. Gjenstander som grunnlag for forskning og formidling. I: *By og bygd XXXII. Norsk Folkemuseums årbok 1987-88*. Oslo, s. 177-202.
- Christie, Inger Lise 1993a. Dragen vokter bondens ljåblad. I: Tschudi Madsen, S. (red.). *På nordmanns vis. Norsk Folkemuseum gjennom 100 år*. Aschehoug, Oslo, s. 132-133.
- Christie, Inger Lise 1993b. Den gåtefulle stolpekurv. I: Tschudi Madsen, S. (red.). *På nordmanns vis. Norsk Folkemuseum gjennom 100 år*. Aschehoug, Oslo, s. 136-137.
- Christie, Inger Lise 1993c. Gamle ting – nye tanker- nye perspektiver? I: *Museumsnettverket 2. Samtid og fortid. Nye problemstillinger med utgangspunkt i nytt og gammelt gjenstandsmateriale*. Norges forskningsråd. Kultur og samfunn. Oslo, s. 29-41.
- Christie, Inger Lise 1996. Hvem skar dekor på ølboller og brugdebenker i Setesdal? Premisser og metodikk for identifikasjon av håndverkersignaturer. I: Johnsen, E., M. Bing og L. H. Boe (red.). *Menneske og bomiljø. Rapport fra et forskernettverk. KULTs skriftserie nr.69*. Norges Forskningsråd. Oslo, s. 55-80.
- Christie, Inger Lise 1998. Ølbollar, ølfuglar og treskjerarar frå Setesdal i 1700-åra. Tillegg til *Jol i Setesdal 1998*. Valle.
- Christie, Inger Lise 1999. Brugdebenker i Setesdal. En undersøkelse av form, funksjon og mening. I: Engen, Arnfinn (red.). *Folkekunst. By og bygd XXXVI. Norsk Folkemuseums årbok 1999*. Oslo, s. 142-174.
- Christie, Inger Lise 2000. Brugdebenker i Setesdal. Tillegg til *Jol i Setesdal 2000*. Valle.
- Christie, Inger Lise, [2001] u.å. *Rosemålarane som måla ølbollar i Setesdal*. Utg. Valle Mållag. Setedalstrykk A/S. Bygland.
- Christie, Inger Lise 2008. Spennende nytt om noen av Norsk Folkemuseums eldste gjenstander. Naturvitenskapen hjelper kulturvitenskapen med objektive holdepunkter for datering av gjenstander i tre. I: *Museumsbulletinen nr.55, nr.1:2008*. Norsk Folkemuseums Venner. Oslo, s. 16-23.
- Christie, Håkon, Ola Storsletten og Terje Thun, 1999. Dendrokronologisk datering av gamle hus. I: *FNEB Årbok 1999*. Oslo, s. 141-152.
- Dedekam, Hans 1918. *Baldisholtæppet*. Kristiania, Alb.Cammermeyers forlag.
- Dietrichson, Lorenz 1878. *Den norske Træskjærerkunst, dens Oprindelse og Udvikling*. Christiania.
- Engeland, Knut 1994. *Treskjæring*. Oslo, N.W.Damm & Søn A/S Teknologisk forlag.
- Engelstad, Helen 1952. *Refill, bunad, tjeld. Middelalderens billedtepper i Norge*. Fortids kunst i Norges bygder. Oslo.
- Fett, Harry 1906. *Norske hjem. Hus og bohove*. Kristiania.
- Fischer, Ernst 1965. Johanneslegenden inom nordisk flamskväveri. I: *Norveg Folkeliusgransking 12*. Universitetsforlaget Oslo, s 1-72.

- Fuglesang, Signe Horn 1981. Vikingtidens kunst. I: *Norges Kunsthistorie B.1. Fra Oseberg til Borgund*. Gyldendal Norsk Forlag. Oslo, s. 36-138.
- Garde, Georg 1949. *Dansk billedvæving c.1500-1800*. Thaning og Appels forlag. København.
- Gjeijer, Agnes 1956. Bildvävnad. *KLNM bd.I*. Malmö, s. 536-540.
- Gjerdi, Trond 1972. *Møbler i Norge*. Oslo, Aschehoug & Co.
- Gjærder, Per 1952. *Norske pryddører fra middelalderen*. Bergen.
- Gjærder, Per 1978. *Norske drikkekar av tre*. Oslo-Bergen-Tromsø.
- Godal, Jon Bojer 1997. Handlingsboren kunnskap. I: *Maihaugen Årbok 1997*. Lillehammer, s. 25-35.
- Godal, Jon Bojer 2007. Hjelper omgrepet handlingsboren kunnskap oss til framtid for handverket? *Festskrift Jon Bojer Godal 70 år Maihaugen Årbok 2007*. Lillehammer, s. 11-22.
- Grieg, Sigurd 1959. Tre norske drikkehorn fra middelalderen. I: *Viking XXIII*. Oslo, s. 87-109.
- Guhnfeldt, Cato 2007. Tømmeret avslører byggeåret. I: *Aftenposten INNSIKT, 16.oktober 2007*. Oslo, s. 10-21.
- Gulliksen, Steinar 2005. Radiokarbondatering. I: Hedeager L. og E. Østmo (red.). *Arkeologisk leksikon*. Pax Forlag. Oslo, s. 299-301.
- Hauglid, Roar 1952. Peisens innføring på bygdene i Norge. Et problem og en hypotese. I: *FNFB årbok 1951-52*. Oslo, s. 71-114.
- Hauglid, Roar 1956. Mer om hus, peis og billedvev. Hypotesen bekrefte. I: *FNFB årbok 1955, 27-94*. Oslo. (Samme artikkel i *Fortidsminner XL. Utg. av FNFB, 1956*, s. 49-116).
- Hauglid, Roar 1957. Om datering av hus, dendrokronologi og andre kronologier. I: *FNFB årbok 1956*. Oslo, s. 57-86.
- Hauglid, Roar 1962. Omkring et billedteppe frå Skjåk. I: *FNFB årbok 1961*, s. 1-46.
- Hauglid, Roar 1973. *Norske stavkirker. Dekor og utstyr*. Oslo.
- Hauglid, Roar 1977. Om dateringsproblemet i stavkirkeforskningen. I: *Historisk Tidsskrift 1977:4*. Oslo, s. 433-442.
- Hauglid, Roar 1994. Portal og stavkirke – dateringsproblemer. I: *Kunst og kultur nr.1:1994*. Universitetsforlaget. Oslo, 47-59.
- Hellspong, Mats 1994. Folk Art from a Local Perspective. Some Local Masters. I: Klein, B. and M. Widbom (eds.). *Swedish Folk Art. All Tradition is Change*. Kulturhuset. Stockholm, s. 83-89
- Hoffmann, Marta 1958. *En gruppe vevstoler på Vestlandet*. Norsk Folkemuseum. Oslo.
- Hoffmann, Marta 1981. Tekstil. I: *Norges Kunsthistorie 2, Høy middelalder og Hansa-tid*. Gyldendal norsk forlag. Oslo, s. 315-349.
- Hohler, Erla Bergendahl 1974. Hylestadportalen og dens forbilder. I: *Aust-Agder-Arv 1971-72*. Arendal, s. 59-81.
- Hohler, Erla Bergendahl 1981. Stavkirkene – Den dekorative skurd. *Norges Kunsthistorie bd.1, Fra Oseberg til Borgund*. Gyldendal Norsk Forlag. Oslo, s. 252-355.
- Hohler, Erla Bergendahl 1999. *Norwegian Stave Church Sculpture. Vol.I,II*. Scandinavian University Press, Oslo.
- Hoeg, Ove Arbo 1944. Dendrokronologi. I: *Viking Bd.VIII*. Oslo, s. 231-283.
- Kielland, Jacob 1953. *Norsk billedvev 1550-1800. Bd.I-III. Fortidskunst i Norges bygder*. Gyldendal norsk forlag. Oslo.
- Klepp, Asbjørn 1980. Tradisjon og kultur. Særtrykk av *Norge, Folkelivsgransking 2*. Universitetsforlaget. Oslo, s. 195-225.
- Klepp, Asbjørn 1988. Erfaringskunnskap – forholdet mellom læring og forståelse. I: *Dugnad, Tidsskrift for etnologi nr.2-3:198*. Oslo, s. 5-19.
- Klepp, Asbjørn 1995. Skimaking som tradisjonsbevarende og økonomisk aktivitet. I: *Museumsnettverket 6, Håndverk, teknikk, kunnskapsoverføring*. Norges forskningsråd, Oslo, s. 29-44.
- Kloster, Robert 1943. Tradisjon og impuls. I: *Viking 7*. Oslo, 145-163.
- Kloster, Robert (1937) 1972a. Norsk folkekunst. I: Svensson, Sigfrid (red.). *Nordisk Folkkonst*. Lund, s. 90-100.
- Kloster, Robert (1945) 1972b. Håndverksbygden og bygdehåndverkeren. I: Svensson, Sigfrid (red.). *Nordisk Folkkonst*. Lund, s. 126-143.
- Kloster, Robert, 1960. Marta Hoffmann: En gruppe vevstoler på Vestlandet. Noen synspunkter i diskusjonen om billedvev i Norge. I: *Meddelelser fra Kunsthistorisk Forening, årg - II nr.4 – des.1960*. Oslo, 115-125.
- Kloster, Robert 1966. Nyanser og perspektiver i folkekunsthistorien. I: *Meddelelser fra Kunsthistorisk Forening, årg. V, h.,1, 1-15*. Oslo.
- Kloster, Robert 1980. *Mangfold og enhet. En analyse av Mariakirkens prekestol fra 1677*. Oslo-Bergen-Tromsø.
- Landsverk, Halvor 1953. Frå biletverda i folkekunsten. I: *By og bygd VIII. Norsk Folkemuseums årbok 1952-53*. Oslo, s. 1-70.
- Larsson, Lars Olof 1997. *Metodelære i kunsthistorie*. J.W.Cappelens Forlag. Oslo.
- Lie, Vegard 1997. Estetik som studiefelt i etnologi. I: *Dugnad. Tidsskrift for etnologi 97:4*. Oslo, s. 33-60.
- Magerøy, Ellen Marie 1983. *Norsk treskurd*. Ny utg. Det norske Samlaget. Oslo.

- Meyer, Johan (1920) 1987. Telemarken: Kviteseid og Laardals herreder. Bd.IV. Vinje og Raulands herreder. Bd.VI. *Fortids kunst i Norges bygder*. Forum forlag. (Kristiania) Oslo.
- Middtun, Gisle 1921. Gardar, hus og husbunad. Kunstarbeid og håndverk. *Norske bygder, Setesdal*. Kristiania.
- Molander, Bengt 1996. *Kunnskap i handling*. Daidalos AB. Göteborg.
- Molaug, Ragnhild Bjerregaard 1943. Ullkurven fra Seljord. I: *By og Bygd I. Norsk Folkemuseums årbok 1943*. Oslo, s. 57-66.
- Myhr, K., T. Thun og H. Hytteborn 2007. Dendrochronological Dating of Wooden Artefacts using Photography. I: *Norwegian Archaeological Review 40. Number2*. Routledge. Oslo, s. 179-186.
- Mørstad, Erik 2000. *Visuell analyse. Metode og skriveråd*. Abstrakt forlag. Oslo.
- Nielsen, Yngvar 1881. *Træk af den norske Bondestands Kulturudvikling*. Kristiania.
- Nockert, Margareta & Göran Possnert 2002. *Att datera textilier*. Södertälje.
- Nordanskog, Gunnar 2006. *Föreställd hedendom. Tidligmedeltida skandnaviska kyrkportar i forskning och historia*. Vägar till Midgård 9. Nordic Academic Press. Falun.
- Olaussen, Deborah & Helle Vankilde (red.) 2000. *Form, Function & Context. Material culture studies in Scandinavian archaeology*. Acta Archaeologica Lundensia. Series in 8, No.31. Lund.
- Pedersen, Ragnar 1999. Teoretiske perspektiver på folkekunst- og estetikkbegrepet I: Engen, Arnfinn (red.). *Folkekunst. By og bygd XXXVI. Norsk Folkemuseums årbok 1999*. Oslo, s. 47-56.
- Roesdahl, Else red., 1992. *Viking og Hvidekrist Norden og Europa 800-1200*. København.
- Shetelig, Haakon 1920. *Osebergfunnet III*. Kristiania.
- Sjøvold, Aase Bay 1976. *Norsk Billedvev*. Oslo, C.Huitfeldt Forlag.
- Sjøvold, Thorleif 1968. Osebergstil. I: *KLNM XIII*. Malmö, sp. s. 23-42.
- Stigum, Hilmar 1945. Laftet som grunnlag for datering av tømmerhus. I: *By og bygd III. Norsk Folkemuseums årbok 1945*. Oslo, s. 71-100.
- Stigum, Hilmar 1957. Bord. I: *KLNM Bd. II*. Malmö, sp. s. 116-119.
- Stigum, Hilmar 1959. Datering av hus i Numedal. I: *By og Bygd XII. Norsk Folkemuseums årbok 1957-58*. Oslo, s. 99-124.
- Sørensen, Einar 1996. Stilanalyse eller stilpreferanse i norsk kunsthistorisk forskning på 15-1600-tallsmateriale. I: Johnsen, Espen, Morten Bing og Liv Hilde Boe (red.). *Menneske og bomiljø*. Rapport fra et forskernettverk. KULTs skriftserie nr.69. Norges Forskningsråd. Oslo, s. 11-30.
- Tauber, Henrik og Olfert Voss, 1956. Atomfysikk og arkæologi. I: *Fra Nationalmuseets Arbejdsmark 1956*. København, s. 5-22.
- Thun, Terje, 1998. Dendrokronologi. I: Berg, A. (red.) *Norske tømmerhus frå mellomalderen bd. VI*. Oslo, s. 253-260.
- Thun, Terje og Jan Michael Stornes 2007. Dendrokronologisk datering av Raulandsstua. I: *NFNB Årbok 2007*. Oslo, 165-169.
- Thun, Terje og Elling Alsvik 2009. Dendrochronological dating of four chests: A surprising result. I: *Dendrochronologia Vol.27 no.1*. Elsevier, s. 71-74.
- Visted, Kristoffer 1906. Et Ornament fra Sætersdalen. I: *Tidsskrift for Norsk Folkekultur 1906*. Bergen, s. 130-144.

Forkortelser: KLNLM : Kulturhistoriskt Lexikon för nordisk medeltid
 NFNB : Foreningen til norske fortidsminnesmerkers bevaring, årbok

Stikkord: Folkekunst, treskurd, middelaldermotiver, datering/tidfesting, dateringsmetoder, dendrokronologi, radiologisk AMS-metode